

BABITS MIHÁLY AZ ÖRÖK NYUGTALANSÁG KÖLTŐJE

— Dialógus —

Irta: KIRÁLY GYÖRGY

Ferenc: *Zenét Madonna!* Babits-vers. Persze ez is utánzás, tisztára Verlaine-utánzás: *De la musique avant toute chose!* Szeretném tudni, egész modern lírátokban mi az eredeti?

Balázs: Szeretném tudni, mikor szüntök meg már mindenben, ami szokatlanabb állattal csiklandja orrotokat, idegen hatásokat szimatolni. Kimutattátok Moliéréről, hogy összes ötleteit spanyol vígjátékokból koldulta össze, Shakespearéről, hogy az olasz novellistákat plagizálta, Goethéről, hogy az egész világirodalmat meglöpté Hafiztól Ossianig, Aranyról, hogy nincs egy eredeti balladája — az epikából kifogytatok s most a lírára vetitek magatokat. Pedig tanulhatnátok az öreg Gozzitól, aki megállapította, hogy a drámában, épúgy mint a szerelemben nincs több szituáció harmincnégyenél és Schiller, bár megfeszült, de még ennyit sem tudott összehozni, amint ezt talán magad is olvastad Goethe és Eckermann beszélgetései között. A lírában sincs több egy marok motívumnál s minden költő ezeket variálja, mint a zene is csak egynehány skálára való hanggal űzi legpompásabb játékait és az egész világegyetem a maga hallatlan változatosságával nem egyéb, mint nem is egész száz elemnek kimeríthetetlen összevisszasága. Merőben új motívumot épolyan nehéz találni, mint egy új elemet s egy új fölfedezésnél sokkal nagyobb művészet egy-egy elkoptatott motívummal új érzéseket megremegetni az emberi lélemben. Nézd a holdvilágot, bamba fehér ábrázatával most ballag elő az égi rét sarkában, mint egy szent tehén: hány költő szopta tápláló emlőjét s ti azt keresitek, mint adta kézről-kézre egyik költő a másíknak, mint egy kerek svájci sajt-korongot. Ady Endre Csokonaitól kapta, Csokonai Goethetől, Goethe Klopstocktól s így vissza Horatiusig és Sapphóig, nézd, milyen jó téma volna: *A holdvilág a lírában Li-tai-pé-től Tóth Árpádig!*

Ferenc: Miért ne! Kitűnő tárgy egy doktori vagy magántanári értekezésnek. Mennyi sejtelem, varázs, hold-kórosság és dekadencia, amit a líra ennek a jámbor és immárártalmatlan égi testnek köszönhet. Mi lenne, ha földünknek nincs holdja? Azt hiszem, a romantika talán sohasem született volna meg! Vagy mi lenne, ha két holdunk volna, mint a Marsnak? Valószínűleg két költői iskola állana elkeseredett harcban egymással és a szerelmesek hol a Deimos, hol a Phobos pártjára esküdnének. Azt hiszem, a Marsban ilyen fejlett lehet a lírai költészet, bizonyára az epika rovására.

Balázs: Hát még a Juppiterben, amelynek öt holdja van! De talán hagynók ezt az asztronómiai szempontot, ha már líráról beszél-

lünk, még valamelyik elkeseredett kritikus vagy esztétikus fülébe jut s fölállít egy új poétikai elméletet. Térjünk vissza Babitsra!

Ferenc: Térjünk vissza Babitsra s hogy megkönnyítsem számodra a vitakozást, elismerem, hogy valóban nem a motívum származtatás a fontos, hanem a motívum költői kifejezése. Lássuk, miben eredeti és új Babitsban a kifejezés?

Balázs: Miben új? Azt nem tudom. Talán nem is új. Hanem inkább tiszta, sőt a lehető legtisztább. A költői kifejezésben a legtisztább megjelenése annak a típusnak —

Ferenc: Szóval az asztronómiai szempont helyett most a lélektanit veszed elő...

Balázs: És az már kiment a divatból, azt akarod mondani, ugy-e? Tévedsz, a pszichológiai szempont sohasem lehet eléggé divatos, hiában fogják rá, hogy csak rejtett materializmust palástol. Különben sem akarom neked Babits egész költői oeuvrejét interpretálni, csupán egy külső szempontról van szó, arról, mennyire eredeti.

Ferenc: S ehhez előveszed Müller-Treinfelst?

Balázs: A világért sem akarok untatni az ő típus-skatulyácskáival. Ne félj, nem jövök statisztikai adatokkal, nem akarom számokkal bizonyítani, hogy például Hölderlin vagy Verlaine mennyire típusa az auditív fantáziának, mennyire közvetlenül zenévé lesz benne minden, ami csak a fülre hat, vagy Stefan George mennyire vizuális típus, mennyire teljesen a szemnek költ. Annyira feltűnő az eset Babitsnál, hogy elég végiglapozni bármelyik kötetében s rögtön kiviláglik, mennyire a ritmus, a zenei mozgékonyosság, a kozmikus nyugalanság költője...

Ferenc: Szóval, mennyire élő példája a *motorikus* típusnak.

Balázs: Nevezzük annak, ha úgy tetszik, bár a szó szürke és kifejezéstelen...

Ferenc: S az a hátránya, hogy elsősorban nem is költőre, hanem színészre vagy ballerínára vagy vívómesterre gondol az ember, ha kiejti. Miért nem lép föl Babits akkor inkább az orosz balletban, ahelyett, hogy verseket írta?

Balázs. Ne gúnyolódj! Épen mert olyan egyszerű és szembezőkő, tartom rendkívüli jellemzőnek. Sorolhatnám az auditív tipushoz is, mert hiszen a mozgás poézisét csak szavakkal lehet kifejezni, s ha lehet verseket eltáncolni, mégis csak előbb meg kell írni. Mondhatnám az ő lírája elsősorban zenei líra, de épen az különbözteti meg lényegesen Verlainétól, hogy míg ebben a zene melódikus része érvényesül, különben szinte ritmustalan, mint nálunk Ady, addig Babitsnál teljesen a ritmus az, ami kifejezésre jut és minden mást háttérbe szorít. A zene mozgékonyágát, nyugalanságát senki sem tudja nagyobb virtuóztatással visszaadni, mint ő.

Ferenc: S én mégis úgy veszem észre, bár nem ismerem annyira, hogy a színek, a formák, az illatok ép annyira szóhoz jutnak nála, mint a többi modern lírikusnál, akik nem tudják érzéseiket közvetlenül és egyszerű lírával kifejezni, mint Petőfi vagy Heine, hanem mindenféle szimbólumhoz, az összes érzékek ezernyi képéhez fordul-

nak, mert csak ezzel az olcsó csillogással és csilingeléssel tudják közvetíteni, amit homályosan éreznek és még homályosabban tudnak kifejezni.

Balázs: Petőfi, Heine! Csak nem akarod, hogy a líra örökké azt dadogja, hebegje, selypítse utánuk, amit ők már kimerítettek! De ezzel megint eltérünk Babitstól. Azt mondtad, hogy ő neked ép oly erősen vizuális, mint auditív típus.

Ferenc: Legalább úgy sejtem, mert az is a modern lírának egyik ravasz fogása, hogy a szíveket a fülnek, a hangokat a szemnek találja föl, amint kedves költőd mondja:

Comme des longs échos qui de loin se confondent,
Les parfums, le coulers et les sons se répondent.

Balázs: Ne felejtse el, hogy ezt a *Correspondance*t sem Baudelaire találta ki, hanem már Dante is alkalmazza, mikor a *minden fénytől néma* poklot járta. De ismét eltérsz a tárgytól, amikor épen azt akarom neked bizonyítani, hogy ahol képek, színek, vonalak, tájak kerülnek elő Babits költeményeiben, ott nincs nyugalom minden izzik, vibrál, nyugtalan, még a mozdulatlan és álmos Campagna is hangokkal tükröződik benne:

Tikkadt tücsökdal zeng a bús vidéken,
S tikkadt lelkemben zeng a bús vidék.

Érzed ezt: zeng a bús vidék, ez a mozdulatlanság mozgása, a nyugalom, mely végtelen apró mozgásoknak az inteprációja.

Ferenc: Ez is csak frázis, csupán az eleai filozófia paradoxonja, melyben minden mozgás végtelen számu nyugvó pontból alakul össze, a teknősbékát sohasem éri utol a gyorslábu Achilleus, a nyíl milliónyi helyen áll, míg az újból kúszurran és vérző sebet ver. Lásunk egy prózai leírást költőtől, ahol nincs szüksége semmi modern műfogásra, csörgő-zörgő színekre és daloló vidékekre.

Balázs: Ezzel is szolgálhatok: Ott van az *Út napló*, ugyan versek is akadnak közbe, de a legérdekesebb, hogy a *robogó vonat ablakából nézi a tájat*; kellene-e nyugtalanabb és rohanóbb képek, képek, melyek úgy remegnek, mintha mozogó vetné a vásznon?

Ferenc: Látod, miért nem ír a költőd mozarabokat, ez volna a te elméleted szerint a tehetségének legjobban megfelelő műfaj.

Balázs: Ez egyszer a szavadon fogtalak, igazad van, Babits az első költő — talán a világirodalomban — aki ha nem is foglalkozik mozarabok írásával, a mozgófényképet lírai témává avatja:

A gép sugarát kereken veti, képköre fénylik a sík lepedőn,
mindjárt, szívem, új színek és alakok lovagolnak a fénylegezőn...

Olvasd kérlek, mint zeng és remeg a szó, mint a vásznon a képek, ime az eleai filozófiád és a pendantja: a vásznon csupa pillanatnyi kép olvad mozgássá össze, a költeményben csupa mozgás és ritmus pergeti le, amit a szemeddel látsz: az összefüggő képét. Vagy kell-e egy másik: a *Halál automobilon*? Vagy egy harmadik:

Egy kép, csak egy pillanatra! Érzed a szimbólumot a címben: kép csak egy pillanatra, mert ezek a pillanatnyi képek teszik ki a mozgást: itt az eleai filozófia ellened fordul. Igen az ezer pillanatnyi kép; a mozgás, és a mozgásnak, az örök mozgásnak a költője, ha képet alkalmaz, csak pillanatnyi képet ad. Ha hosszabb volna, az megállást jelentene, nyugalmat. Itt azonban nincs nyugalom, csak képek, ezernyi képek, pillanatnyi képek. Az egész különben szonett, képzeld, mozi-szonett!

Ferenc: Lapozgatom a könyvet, az *Úti naplóval*, s ime egy kép, bár mozgásnak indul, mégis nyugodt: „A tenger mint egy óriási szerpentintáncosnő ütemre zilálta bőséges, végtelen, áttetsző selymeit.“ Érzed, hogy ez áll, hogy ez nem fog megindulni, mint egy kép, melynek a címe: *A vihar előtt*.

Balázs: Tévedsz, bár érzés dolga az egész. Ez is egy pillanat, egy álló pillanat, mely egyszerre hihetetlen mozgássá válik, akarod hallani ugyanezt a képet versben, egy versben, mely mindennél szuggesztívebben érezteti a tenger örök hullámverését?

Halott világ! Csak a víz eleven és szerte rezgeti selymét ruházva a halott köveket s a csontok kriptái termét. Másutt a halál magára veszi a föld süket öltönyét, itt áttetsző üregben mulatoz, követve a víz ütemét. Játszik selyem kék fodraival és táncos ös ütemére szerpentin táncosnő gyanánt az óceáni zenére.

Ferenc: Hullámzás. szél, eső, táncoló falevél — ezek kozmikus ritmusok, ezeket minden impresszionista tudja utánozni. Ezeket könnyű átszuggeralni más lélekbe. S tudom azt is, hogy Babits elment addig a határig, ameddig csak impresszionista elmehet: fölládozta saját ritmusát a természetének. Ez a strofa már szinte futurizmus:

Csepp csepp csepp csepp csepp csepp ez nem a fecskenyő,
csepp csepp csepp csepp csepp csepp az olvadás zenél itt
nagy vízi óramű egyhangu mélabúja.

Az olvadás zaja beleszendül a szonettbe, elismerem harmonikusan, de nem tartom mégsem virtuozitásnak. Az volna a bravúr, ha a csöndet tudná úgy megszólaltatni.

Balázs: Megtette azt is. Nála a csönd is ezernyi hallhatatlan neszből olvad össze. A csönd a szférák zenéje, az ősi zene, mit öröktől fogva hallunk s azért nem tudunk ráésmélni. De Babitsnál ez is megszólal. Arra a képre gondolok, ahol az őszi tücsökről van szó:

A te zenéd a csöndnek része immár
És mint a szférák, titkon muzsikál:
Az hallja csak, aki magába száll.

Vagy egy másikra, a *Zenét Madonna* halhatatlan költeményére, hol a szférák zenéje egy gyönyörű női testben zendül meg — érted, mi ez, ez a legnagyobb érvem — a plasztikus nyugalom, a szobor a költő lelkében zenévé lesz.

Szférák zenéje ez! Világzene,
 mely szép testedben hangszerre talált
 vagy a természet minden kelleme,
 mely ezelőtt az űrben szerteszállt,
 csillagok közt e drága testre várt,
 hogy egybegyűjtse, mint a drága lencse
 magába gyűjti mind a napsugárt
 s a bámuló világ elébe öntse:
 tevéled élni és csak látni is szerencse.

Ferenc: Valóban, ez szinte pathológikus, ez az ember a szemével is hall, teljesen magcáfolja a Müller-féle teóriát, ez tud színeket és formákat is hallani. Vajjon milyenek lehetnek a víziói?

Balázs: Egyszerű: a víziója is csupa hang, csupa mozgás. Ime az a gyönyörű kis költeményből; *A költő szól:*

Ha néha behunyom a szememet,
 szárnycsattogás űti fületem

vagy:

Ha sötét szögletbe nézek én,
 rebbenni valamit érzek én...

Vagy olvasd el a *Karácsonyi Madonná*-ban a víziót, csupa halk zene, csupa libegés, suhogás, a fagyos téli éjszaka templomában minden megeled: „A szószerk galambja szárnyait rezzenti halkan csobban a keresztmedence, megelevenedik a szegények bibliája, a köszentek hódolni jönnek Máriának.” *S* és a költő tragikumuma is, olvasd el a *Recitativ* című versét. „Ó mért nem lettem én muzsikus?” Az örök mozgást mégis csak a szótalán zene fejezi ki a legjobban, a szavak mindig jelentenek valamit s mindig megállítanak gondolkodkozni, s ha már valaki mozdulatlanságra vágyódik, miért nem lett festő? Költőnek lenni valami feloldhatatlan kettősség, nyugalom és mozgás között, megalkudni félig evvel, félig avval, ingadozni két véglet között. De mit magyarázzam neked azt, amit a költő sokkal jobban tud kifejezni versével, olvasd el kérlek azt!

Ferenc: „Ó mért nem lettem én muzsikus?” Valóban ez a kérdő-óhajtó mondat mindennél jobban biznyítja azt, amit eddig állítottál. Igazad van. Elismerem, hogy Babits az örök nyugalanság, a mozgékonyosság, a kozmikus ritmusok költője, de még van egy ellenvetésem: egy ellenmondás, ami ugyan nem a kifejezésben jelentkezik, hanem a költő életfilozófiájában. Ha Babits az örök ritmus, a „panta rhei” költője, hogyan lehet életfölfogásában mégis pacifista? Mért nem a harc költője ő, mint D’Annunzio, mért kacérkoódik a békével a nyugalanság költője, ne felejtőd, Herakleitos azt is mondja: A harc mindennek az atyja!

Balázs: Igen, a harc mindennek atyja:

Halálnak
 köszönőd életedet, fű és vad!
 Minden e földön, minden a föld fölött
 folytonfolyása, mint csobogó patak
 S „nem lépsz be kétszer egy patakba”
 így akarák Tharatos s Aiolos.

Ime első kötete első versében is Herakleítost idézi Babits és mégis a béke költője. S mégis a harc költője. Mert harc és harc között van a különbség. A béke költője nem a harc ellensége, hanem a háborúé, a gyilkos, pusztító, életet lobogó, nyugtalan, fiatal életet eloltó, fagyos némaságot teremtő harcé, mely mögött csönd és hallgatás fakad. S milyen más harc a béke harca: a lobogó dalok és a daloló lángok, a szerelem furcsa vonaglásai, a malomkereket és turbinát pörgető vizár, a vitorlát szállni duzzasztó szélvész, a csirát fakasztó zápor és villám, a magvető fönséges antik gesztusa, az állón táncoló kalapács, a líhegő, fujtató, gőzzé változó köszénláng — mindannyi harc, termékenyítő áldásos harc, amiből mozgás, elevenség, élet, dal és zene pendül: a „soha-meg-nem-elégedés“-nek ezernyi harca, mely nem más, mint a haladás, az örök előre rohanó emberi vágy — a harc, mely valóban mindennek atyja!

TEDD LE A NEVEDET, GIDRÓ PÉTER!

— Átkozó levél az utolsó árcsói baráthoz —

Irta: NYIRŐ JÓZSEF

Magában fondorkodó, előrehorgadott ükapám omló porló írása ez, kinek az élet már aranyzérus. Régen átdugta a fejét rajta. Hatalmába belefáradt, málladozó gögös agg volt, ki hetven éven túl magasabb szférát lakott és csak isteni közbenjárással lehetett szóra bírni. Alakja vetekedett gyepüháborító őseivel. Fakó, gúnyoros bölcs és hajthatatlan. Sisakban feledett százados fő, kíméletlen, hiábakeresztelt turáni keserves, ki háborgásában földdel együtt szedi az epret, mint a medve.

Mikor e levelet írta, üstökét meszelgette a halál, mint a rab-szolgák lábát volt szokásban, de ő ezzel se törődött.

— Láttalak, Barát.

Sírgödör már a kincses ládád. Imahabaród erőtlenül aláfittyent, kopasz, nyeszledt saskeselyű ül már a dohos kámzsád felett. Vég-érvényesen vége az árcsói szép napoknak. Megelégszel a jóleső tüszentes boldogságával. A bortól mindjárt a tántorgó kerekű, aranytaligára ülsz és sápadtan elalszol. Ha asszont vezetnek eléd, ölelés helyett megáldod. A kincsek felett győzelmesnek látszol. Gúnynak, gyűlöletnek szentes ábrázattal lyukas tarisnyát tartasz. Juhok közé vetett érzéketlen pásztorbot vagy, ó-szövetségi kormányforma.

Ki vétkezni képtelen, imádkozni se tud. Néma és töprengő levél, mint a tojását csőrében költöztető madár.

Tudatlak, hogy jól vagyok, Barát. Az én lábamról nem ették le idegen porták marós kutyái a sarkantyus csizmát kudulás közben. Hát, hogy megöszültem? Ne féltsd te az fehér ludat a vízbehalástól. Te csak vizsgálád a lelkiismeretedet, míg megvedlik alattad a medvebőr a kanapén és megfúrja lábszáradot a szű.

Tedd le a nevedet, Gidró Péter. Érdemetlen vagy rá. Az apád még fagúzból csavart jármot vetett a bölény nyakába a fülei nagy erdön, de te azt se tudod, hogy nem ezüst fonallal, vérrrel peremez-tük subánkat, míg te istennél futottad a magad dolgát.

Vitték e hírt neked, hogy Kós Imrinek vége?

Gyeker Dénese se öntözi többet pézsmavízzel a szakállát.

Betlenfali komám se ciprusfaládjában nyugszik.

Petrisnek is a bogácsi szászok ástak sirt istennében.

Etcetera, etcetera.

Míg a felvetett alma alájön, idő változhatik. De te honnan tudnád?

Tőled ugyan zászlóval hordhatnák el a határ köveit.

Hosszu gondolatnak rövid szót adok.

— Porod se maradjon. Barátnak is rossz vagy, különben ösmerned kellene a székely hitigazságot, hogy nemcsak a chrisma, vagy a fák olaja szentelt, hanem az emberek drága kenete, a verejték a legigazabb papavató-szer, melyet a belső tűz ver ki lelkéből azoknak, kik asszonyuk kedvességéből is kölcsönöztek erőt s akiknek fülebe gyermekük sirta teremtsvádoló haldoklását. Ennek hijjával porbairt jóslat lesz belőletek.

Enlaka fölött a kövéváltozott, felkantározott *Firtos-lováról* mondják, hogy megjelenti a székelység sorsát. Szép, békés üdönkre fehér, mohaszőre arannyas, zord üdönkre fekete, felhők közt nyugtalankodó.

Sárvíz járjon a szivedre, soha se nézed te azt a lovat?

Meglátszik, hogy úrfi-korodban is csak asszonyoknak kémdeákja voltál, másképpen azon lóról fölszedett szemöldökkel kellene prédikálnod egyhuzamban reggeltől estvélig, míg annak a lónak kólábai eloldódnak, mert — sírástól reszkessen rothadt bajszod — pusztulás jöve reánk.

Aki pedig barát, az termeljen sáfránt, ha nem tud a szíklába lelket önteni.

Egyéb panaszom is van.

Hajításnyira van töletek a világ nevezetessége, a *Rakodó-hegy*. Víz oldja fel a föld méhének minden kincsét és színes rétegekből hegyet emel arany lávából, ezüst fátyolból, gránát-, zafír-kristályokból. Észrevétlen tornyosulással mese növekszik valósággá.

Egy életet éltél le a *Rakodó-hegy* alatt s az ércforrások felhullámzó csudálatosságát mégse érted. Csak a színeket látod, a dombépítő türelmet, de nem sejdited, hogyan válik a feloldott kincs mélysegtárhoz bölcseséggé, honnan pap-eleid meritettek.

Hej, Barát, te talpas! Ez a kincsek sirja, hadas *Irnák* koporsója. A felvetett virágkövületekhez van-e értelmed? Borultál-e a hegy szája fölé jövendőt lesni, jelent megtudni, míg igaz látások özönlenek lüktető agyadba? Bűvös erő tükröződik abban s a tükör néped életét megigazolja.

Rettenj és rémülj, Barát! Fekete réteget rak hadas *Irnák* sirja. Szorítsd rá a szádat s szüntelen kiáltozz át a másvilágra, ha értünk könyörögni erőtlen voltál.

Am, mi közöd velünk? — Sohasem érezted a csillagnál melegedő bujdosók vágyát a tűzhely után, anyád sirjába se lőttél keserűségben, hogy mért szült e világra téged.

Ti pedig árcsói barátok ehelyett csákánnyal támadtatok, földdel behánytatok a székely jóshegyet. Sok istentelen. Elfeledétek: — Amelyik nép multját eltemeti, elpusztul az.

Hamarabb megolvad a kő egy barát tenyerén, minthogy ezért megbocsássak. Nem csoda, hogy a fejetekre szakadt a *firtosi zárda*. Így tevéték a hunn irással is.

A pogány ragaszkodás fáj nektek. Nyugatról hoztatok köntöst a szónak, pedig nem látott még olyat betükitaláló értelem. Nyíl után hunyorító, világigázó nagy nép igaza volt pedig az az irás.

Mert: —

Van, aki madarak nyomáról rajzolt betűt a szónak. A villám-cikázást nyomoritotta abécébe a germán. Másnál ismét alattomos kigyótekergetés a sorok hulláma. Az arab írásban mintha a sivatag közepén elhullott emberek testén egymásmellé osztott fergék ágaskodnának. — A hunnok azonban a bölcsesség gyökérszálaiból, öreg emberek szeme mögé vont életráncokból alkottak formát a gondolatnak.

Nem látott még ilyen betűkitaláló értelem.

Ha minden Barát szájavégén tiszta kánári nádméz csurogna e népre, mégse volna jóvátéve a tí írásirtásotok.

Hosszúorru fa-saru, hosszúorru barát.

Pókhálóban ültök a föld fölött. Nem is vélték, hogy a gondviselés két véglete: a kenyér és virág közt számunkra mi történik.

Zsebkendő-végről táncoltok az étellel. Csak a szemetek ég utána, mint a faoduba leszködő baglyoké.

Ugy kellene, hogy rátok nehezedjen minden hegy s a tűzhasogatta sziklák. Fejeteket izzassza a felhő, a szálló bogarak nektek kedveskedjenek. Sirásunk érzékenyítse szíveteket, bélénőjjetek fába-fübe. Pihenőhelyet csináljon a megcsúszott kő, idekösse lábatokat a virág, agyatokba belevilágítson a gyertyánk s a fákon tündöklő minden gyümölcs elbódítson. A hangya is akadályt hordjon léptetek elé. A nap függönye e láthatáron átne bocsásson, avagy botlanátok el az *ördög-barázdán*, a székely földet körülzáró emberfeletti őrtöltésen és süvegberajtott orcával addig zokognátok felettünk, míg koporsonk alá tett tövisen megnyugodva a testünk-lelkünk földdé omlík.

— Hej Gidró, Gidró!

Csókkal mérik meg a fehérszájú, szeretettel a világ hosszát és te övedről leoldoztál bennünket.

Pedig lásd!

A gyűlölet kitagadja a fényt a szemünkből, az erőtlenségtől elejtjük falatunkat és szégyentől ég az arcunk, mint a lángszin bársony. Jókedvünket elorozák, bitanggá vetett a keserű élet. Ahozértó nótát mondhatna nagy leromlásunkról.

Nótamondás? — Hol jár az eszem?

Miseruhát adass minden tekergő lantosra, de ékest, de dúsat, amelyiken hat szentasszon vakra-varrta magát; mert — tisztelem a hírt —, nem tudnak ma a lantosok az igazi dalhoz.

Mindegy.

Már az én hegedűm keresztbetett két virág a gyermek álla alatt. A versek nem siettetik az ereink tüzeit, könnyünkből a nóta több gyöngyöt nem farag, elveszett a taktus, a pariparobogás.

Ez az utolsó levelem hozzád, aztán közgyepet hagy köztünk a sír; de mivel szégyenitselek meg Barát?

Ha leányod volna, kicsike, térdigérő; hozzád küldeném, hogy öledbe rejtőzzék. Ha fiad volna, levente, fonnyadt, kongó mellede siettetném és te kevély örömdben, barát egyszerűséggel virágot szednél alomnak a lóva alá. Ha asszony fonna borod mellett, zárómadarakkal, vadászó ölyűkkel kedveskedném, míg te a kévét cséplő emberek tempójára ügyelsz.

Mivel pedig te csak vén, körmös Barát vagy, levélvívő cigányomat küldöm száz aranyakkal, hogy egy Gidró öreg bottal ne zörgessen idegen ajtón, borod legyen pezsdülésig s az idő, közös emlék megkényszerítsen; — mikor mindaketten a nászhintó két ablakában bámuló lantos gyermekek valánk a fejedelem lakadalmán.
 - Az arany szegekkel kivert ezüstös kerekeken — ime — eddig jutottunk.

Igy is jó.

Csak, — ha innen elmentem — a nyomor meglohadjon, jó szó felfakadjon, bánó szó legyen, fennséges legyen az inggel megtörült minden homlok. Avar közt a holló holtat ne kéressen, a fejedelmek közt hazug ármányt több követ ne hordjon. Hagyjátok a vetést békében sárgulni.

Nyissátok meg száját a Rakodó-hegynék, hogy a regőrejto hadas Irnák sirja házunkat betöltse. Te pedig vén Barát kérd meg az Uristent, hej azt a sok árvát aztán ő feressze. Így még azt se bánom, hogy a csatazáró fergeteges kürtön csak a csordát gyűjtse.

Tölem akár kakastejjel süssétek a bátorságot, de én látni nem kívánom. A régi jó világot kössétek batyuba s földig húzván a leg-hosszabb fenyőt csaptassátok immá a pokolba.

De te Barát osztályosom valál, egyazon hótól fehérültünk, közös könnyünkbe vakultunk; testemet azért ezektől megójjad.

Akármelyik könyöködön gondolkodj felöle, ép ésszel rendelem, esküvel meghagyom, hogy: —

Tömjén füstölövel magadat ne fáraszd, hosszú a tüdődnek a „Miserere“-soltár. Vén hangodnak szárnyán messze úgyse jutnék. Fejér szakállamat vízzel ne áspergáld, rongyolt Bibliádban se keresd a textust; — hanem a lovamat pompára szereltesd.

Eléadják a szódra a bogláros féket, az innapi csójtárt. Homlok-elő helyett párdücbörrel vérted. Itt hányódik valahol az üstöknymotató s a jáspisos nyereg.

Szép varratos keszkenőt adjatok kezembe. A sisakos, páncélos két fegyvernök el ne maradjon. Zászlót, kardot a síromra vessétek, kopját a templomfalába törjétek.

Többet nem is mondok.

Csináld Barát, csináld, ahogy ketten tudjuk, konok módra, keleti lélekkel. Pornak csendességében, hegyeknek gyászoló fekete ölében megbúsult lelkemet így készítsd az útra.

Aztán te is tedd le neved vén, szomorú Gidró Péter. Siess, kövess engem.

Ez a plánéta már ránkunt.

A halál fagyának rögei közt várlak.

SZABÓ LÖRINC MŰFORDÍTÁSAIBÓL:

TAVASZ

— St. Mallarmé —

A bágyadó tavasz elűzte a telet már,
a csillogó telet, a fény érciszta kedvét;
fáradt erebben a vér helyett lomha nedv ég
s úgy érzem: ásitó unalmam eltemet már.

Agyamba rémeket a múltak árnya szó be
s vasgyűrűket övez, mint régi sirt a rács;
beteg álmok után köszálni hajt a láz
ide, hol friss erő csirát önt a mezőbe.

Majd gyepre dülök: Óh, hogy lüktet itt az illat!
az ibolya fejét mily büszkén veri föl!
Zord vágyam álmodó ködöt borzongva hullat

lelkemre s érzem: az örök Tavasz megöl...

— Közben kigyúl az ég s csattogva-zengve szárnyal
a nap s a mély azúr felé a vig madárdal.

CHARLEROI

— P. Verlaine —

Koboldraj bukdos
a réten át;
a szél dalát
sipolva futkos.

Mily lomha szag!
A zab sziszeg, s e
bokor zizegve
szemedbe csap.

Az éj komor ma:
füst és korom;
vörös orom
a hámor orma.

Honnan? hova?
Döng a vaspálya.
Szemed csodálja:
ez Charleroi?

Kénfüst suhant el.
Mily furcsa csend!
Mi zúg? mi zeng,
mint régi hangszer?

Otromba, mord
vidék ez; pállott:
piszokba mállott;
— s a vas csikorg.

Koboldraj bukdos
a réten át;
a szél dalát
sípólva futkos.

ANNA SODRÁBAN

Irta: TABÉRY GÉZA

A némává rugdosott világnyomort, az osztrák-magyar császár, a porosz király és Sándor cárék sívár fekete korszakát sinylették a népek európaszerte. De Erdély lelkülete régen volt érzőbb, fogékonnyabb, liberálisabb mint akkortáiban.

Konkolyt sarjadozott pedig abban az évben a szántás és ameddig elmeredt a szem, hitvány kalász csenevészkedett a Maros partjain. Két csalódásteli aratás után ősi babonák gerjedtek életre néhai nagyszülék félig feledett hagyományaiából. Azonmód, hogy kalóz elemi-csapások a szőlőtermő Trébely lankáit is agyonúlykolták szeptember felé, egyreinkább vérré gyöződött az emberek előérzete, hogy télire lekopik a lába szentmihálylovának, nagy használtatásában... Kurta-nemeseknél, szűkebbrevonták a háztartások laza nadrágszíjját s a jobbágy tehetetlen bendője távoli mennydörgésként komorította a közelgő telet.

Kollégiumi professzorok schein forintban kapták járandóságukat; koruk, érdemeik szerint négyszáz bankótól hatszázig ha kapták. Riadtan lapult az istenítélet előszele elől az ország egész akkori intelligens-proletariátusa: pap, professor, actor az egyedüli oltalomfa százados törzséhez, a mágnás gavallériához.

— Tenni kellene valamit — adták ki Telekiék. — Bár közel a távol, ameddig elér szegény indulatunk, tegye meg mindenki a tőle telhetőt.

S a nagy család Gyulayakkal, Keményékkal, Zeykokkal, Barsayakkal összeházasodott egész idegrendszere megrezdült tizenhat telén. Kemény Simonék Vécsről lovaspostával izentek, hogy jönnek. Teleki Domokos hetek óta feszengett dívatjamult, sújtásos szűknadrágjában a nevezetes családi konferencia elé.

Ott volt a vásárhelyi első kórház építetője és igazgatója Teleki József táblabíró s mint nyugtalan lekiismerete a székelly városnak: egy huszonhatesztendő kálvinista pap, Péterfi Károly izgatott dantoni hévvel grófok és bárók közt nyomorult népük érdekében.

— Képzeljék kegyelmetek — célzott, serkentett századszor példálózva már — tavaly farsangkor negyvenhat aranyszánon húzták Schönbrunnból Bécsbe a Szentszövetség hiú bennfentjeit; magam szemével láttam, hogy igaz. Reakövetkező vasárnapi napon Cleymann tiszteletes szószekekről állított ki certifikatumot császári hercegek ember-telenségéről. — „Ihr fohret in goldenen Wagen“ — dübörögte apostolok vakmerőségével — „und nur den Schnee und Koth spritzet Ihr in die Augen der Armen Leute.“ Egy hét mulva pedig Cleymann templomában egysorba állott a porosz király Bécs közönséges polgáraival, hogy úrvacsorát vegyen a bátor tiszteletes saját kezéből.

— Atyámiát sem ismerem ám gyöngébb legénynék a talpán — évődött véle Teleki József. — Merészelné csak egyikönk is behunyni szemét Marosszék inségén; nem kiprédikálná?

— Vásárhelyünk nem is lehet soha udvari hintók s Metternich Kelmen nyergelt németjeinek külvárosa — szította Péterfi a kórház-igazgató gróf készségét diplomatikusan. — Izabella királynő óta, amikor e házat Köpeczy árendátor megépítteté, nem egyszer látott fejedelmi vendéget ez a szála, ahol most gyülekezünk. Hát én azt mondom, egyikőjük sem volt olyan fejedelem mint akivé Teleki uram koronázza magát nagylelkűségével.

Kemény Símónék hintaja most kanyarodott be a lábas-kapun. Domokos magyarnadrágjában megfeszültek vézna lábszára inai.

— Megjött a lányam — serkent éberebbé. — Megkapom Vécsen feledett tajtékomat; ez a mosti cefett cserép fenemód rontja a dohánt.

Mostohás kellettenséggel verte ki kialudt s megvetett porcellán-cserepéből a hideg hamut. Amióta abban hagyta önéletrajzának alexandrínus versű remeklését és sem egyházgondnoki, sem főispáni teendői már nem érdekelték, az a Vécsen felejtett pipa volt minden öröme.

Prémesen és jó fűszagosan libbent be most Keményné az ajtón. Csipős erdélyi szél volt pirosítója a hímes sziv-asszonynak s vidrakarmantyuja valóban kipuposodott valami rejtett csomagféléstől. Megoldotta fejkendőjét, hogy illendőbb formán fogadhassa a rokoní csókokat. Karosszékre dobta karmantyuját, aztán gyöngéden először Domokost karolta át.

— Édesapám!

— Tudom ám mit hoztál karmantyudban — hunyorgott, türelmetlenkedett a gyermeki öreg.

— Könyveket apám.

— Azám! A pipát hoztátok benne fiaim. Persze no... Dugdосni kell, hogy nőjön az öröm...

A báróné ijedten kapott homlokához. Ebben a percben férje is megjelent.

— Áldóját! — eszmélt az is közös feledékenységükre.

Domokosnak megnyult az orra, pedig hát halványan, lelke legmélyén még reménykedett. Háthacsak álltatják lánya s a veje? Személyes meggyőződés végett odasompolygott Anna félredobott karmantyujához.

Azok voltak; könyvek! S hozzá még milyen ostobák!

Bosszusan betűzte címüket: „Cagnoli: Trigonometria“, „La Croix: Differenciálszámítás“, „Schubert: Astronómia. Sanktpetersburg“.

— Kinek kellenek? — kérdezte mérgesen.

Simonnak torkán akadott a szó, Anna a szemét sütötte le.

— Bolyainak! — csattant az öreg. — Azt hiszitek, nehéz ki-találni? Mintha bizony volna mifelénk más is olyan bogár, aki effajta számárságra herdál el időt.

Anna ráemelte meleg szemeit:

— Ne bántsa Kelmed szegény könyveket.

Ahogy könyörögve nézte leánya, Domokosnak eszébe juthatott, hogy valamikor ő is szerette a főlíansokat. Csöndes bánattá lohadt lemondással dörmögött annyit, hogy lányának, vejének elébbrevaló egy bolond professzor, mint apjuk, aztán újra megtöltötte megvetett porcellánpipáját. Rágyújtott, szippantott belőle egy-két teltszájra-valót, visszasüppedt karosszékebe s — ő, kegyetlen idő, ki eljársz hüvelyünk felett — a pipás előbb szunyókált el, mint szörtyögő szerszáma öblén a parázs.

Hosszu asztal körül foglaltak helyet a többiek. A fön József elnökölt, a családi diéta palatinusa. Táblabirai tisztén és kórházigazgatói foglalatosságán kívül kormányzékí tanácsos is volt, minélfogva a gubernium megnyerését leginkább tőle várhatták a jótékony mozgalom támogatásához.

— Allons monsieur Houchard — nyitotta meg az ülést, előzékenyen hajolva a balján ülő francia felé. — Várjuk propozicióit; elvégre az Ön császáranak tetemes része volt e szomorú idők felidézésében.

A szólított szöke úr, főként Anna jelenléte miatt, fülíg pirosodott. Világ kincséért sem nyelte volna le a háritó-riposztot:

— Asszimilálódtam a magyar érdekekhez. Elég könnyelműen hadbaszálltam a hadsereg ellen, amelyikben édes nagybátyám, a forradalmi marsall szolgált egykoron. Belesántultam a győri ütközetbe; mit akarunk többet? Sohasem fogom kitépni véremből a szót: „*fraternité*“. Amit szerénységem az inség enyhítésére megtehet, mindössze ennyi...

Pergamentekercset simított Teleki József elé. Vakító fehér lapon piros és fekete ténával cirkalmazott plánuma volt ez egy nyájas szigetnek. Partjait a Maros folyta körül és minuciózusan kirajzolt díszfák, nyesett pagony-részletek emlékeztettek rajta talán Trianonra, talán Malmaisonra.

— Közepére majd egy Maréchal-Niel rózsátöt ültetünk — csiklandozta az urak érzékenységet monsieur Houchard.

— Ne forgassuk visszafelé a világhistóriát — szólt közbe csipősen Kemény. — A gloirenak letűnt; mit keres kései fénye éppen Vásárhelyen?

— Nem lehetetlen báró úr, hogy engem keres, a selma fiut — borongott a gall. — De hagyjuk a lezuhant üstökösöket. Hajlandó vagyok naponta nyolcvan inséges székely embernek nyújtani kenyérkereső munkát, felépítettvén Vásárhely számára ezt a vízből kiemelkedő ligetet. Egyetlen kikötésem ezzel szemben az, hogy e talpalatnyi föld örök időkre ama másik, távoli szigetnek viselje a nevét, ahonnan poraiból phönixként támadt fel a császár.

— Elba! — suttogta Anna meghatottan. — Első rózsáit én akarom leszakítani.

— Eszményi államcsiny egy eltemetett éposz érdekében! — élvezte a jövevény nagylelkűségét József. — Becsüljük meg a franciák imperializmusát.

— Zsidóval álmodtam — rebbent Domokos, azután tovább aludt.

Anna látta csak, hogy Houchard kék szemében befelénéző elfogódás harmata csillan, mint egy leplezett fajárlás kiengesztelése.

— Tudja-e, bárónó mit tart Bolyai Erdély jövődjéről? — kapta el Péterfi a tunya Domokos felhorkanását.

— Ah, Bolyai! Hogy elfelejtettem. . .

— „Erdély sorsa Zsidóország és Galícia“ — idézte Péterfi a matematikust.

— Ostoba beszéd! — legyintett valaki fölényel és mellékesen.

Lenn csikorgó fagyban, koldusok és félmeztelen jobbágyok ödöngtek a Lásbas-ház előtt.

József szekereket követelt rokonaitól, hogy Brassóból haladéktalanul szállítani lehessen élelmiszereket. Négyezer pengő forinttal ispánja már leutazott a határvárosba és hús község számára vásárolt gabonát kucsmás havasalföldi kupecektől.

Nyarádszeredán, Görgényszentiútrén törökbuza kocsányát meg juharcakérget öröltek emberi táplálékká. Domokos szerint a nyomorultak úgy lepték el Vásárhelyt, mint varjak rajai ha megfagy a hó.

— Megennék a lovak hulladékát is — köpte undorral, kegyetlenül.

Anna elfehérlett; nem állta az öreg vaskos szívtelenségét. Kikelllett nyitni az ablakot, hogy a rongyos népet megvevő hideg orvosolja egy kényes mágnásasszony kis ájulozását.

Ebben a percben a kapu előtt tolongó tömeg felüvöltött:

— Könyörüljetez kegyes jöttevőink!

A szögleten zörögve gurult el egy kétkerekű alkotmány; rajta koptott kékdolmányos férfi ült s rugta az útát földet suroló csizmatalpaival.

— Hat óra, — gondolta Anna.

Bolyai Farkas, sajátkezüleg készített draisinjén, a kerékpár esetlen ósén, egész Vásárhely ámulatára mindennap ebben az időben szokott elkanyarodni Telekiék előtt.

— Megyek, kiosztom a rumfordlevest — sóhajtott Keményné s magukra hagyta a tanácskozókat.

Inség, kórságok esztendeiben ezt az erőlevest is Teleki József honosította Erdélybe a bajok ellensúlyzására. Megállapodás volt a vásárhelyi házban, hogy a család egyik nőtagjának jelen kell lennie leveskiosztásnál, nehogy rövidítés essék a szegényeken. Kevéssel Anna távozása után Houchard is meglépett; hagyta plánumát s az egész jótékony konferenciát.

A kapun már tülekedtek be az emberek és Anna a ház vászon-cselédeivel készülten várta éh-rohamukat.

— Intett. Itt vagyok — állt szolgálatára a tornácon Houchard.

— El fog kísérni valahova — rendelkezett Anna és Houchard meghajolt:

— Szerencsés lesztek.

Magas gallérja elbizva fülelt arcbakanyarított barkója fölött és dohányárnyalatu kürtökálapja a szolgálatkészség tág ivelésű parabó-láját írta bűvös mozdulattal a báróné elé.

Sebtében végeztek rumfordlevessel, éhezőkkel. Mielőtt a franciának alkalma nyílt volna kérdeznie, hogy hova is mennek, Keményné Anna kis topánkája künn kopogott a Szentgyörgy-utca szűk gyalogjárdáján.

— A könyveket Zeyk úrfi hozta Göttingából: Harmadfél éve vár reájuk Farkas. Senkit sem örvendeztethetünk meg kellő korán . . .

Houchard biggyedve fedezte fel Anna hóna alatt a dugott könyveket.

— Ugyan mit kellek én Madame sétéihoz — epéskedett — hamikor Bolyaihoz megy?

— Tanunak kell. Apám máris féltékeny Farkasra. Ön, mőszejő Houchard, pajzsom és fedezetem.

— Hónapok óta adós egy vallomásomra.

— Mondtam, az Elbasziget első rózsáit én akarom leszakajtani.

— Nem megyek tovább. Menjen egyedül.

A piaci csorgó előtt nagy olasz nyárfák kopasz ágai ijedeztek a francia vakmerőségétől. Hold nem volt az égen, lámpa nem világolt. Derengést legfőlebb Houchard térdharisnyái fehérlettek a korán ereszkedett esti sűrűkületbe. S ahogy bicegő léptei csökönyös követelődzéssel vertek gyökeret a téren, csúfondáros ötlete pattant Keménynének.

— Ha utólér, elkapja derekam, ott csókolhat ahol éppen ér.

Nem volt más célja csakhogy valakivel ez illetlen időben kísértesse magát el Bolyaiéig. Tudta hogy Houchard nyakas; mással mint vágyait előntő kecsegtetésekkel földi hatalom nem bírja mocnársra, ha egyszer megbicsaklik.

Szemük szikrája egymásba csapott, aztán már ott se volt Anna, futott . . . Futott, s a sánta, szerelmes francia, a fajtája ellen hadba lovalt erdélyi insurgens, gavallér, bohém, jószívü bolond nyomában loholt lengő szoknyájának, mint forró szél sodrában a száraz falevél.

ANTAL JÁNOS VERSEIBŐL:

CIKLUS

I.

Jaj de puha ma a világ!
 A füvek zöldsége megöleli a bokámat!
 Mi az?
 Az érzések, vágyak elkönnyökölnek a levegő
 [maszatosságában!]
 A rothadásnak indult fák illata keresztül csavarja
 a hentergődző embereket!
 Kacaj?... Sirás?...
 Májna csak az emberek zürös-zavaros érzései
 bontogatnak útat az égbe!
 És mi a szenvedés!
 Haszontalan vigasztalás a költőknek,
 akik hiába akarják az embert!
 A nyárspolgárok lehajtják fejüket nőjeik mellére,
 de ők nem reagálnak fa-hímjeik tapintására!
 Mi zavar?
 Semmi!
 Ma nagyon bájos a világ
 és naív,
 mint egy cinquecento képen a szent család!

II.

Az élet piszkos folyamába belebúgnak az öngöggüket
 [fájlaló emberek nyögései,
 akik várják a csókos megváltást!
 Emberek,
 akik a világ rángatózásai közben szertehagyták a testüket
 és lelküket,
 összeszedik magukat az emlékezet erejénél fogva!
 Ki vagyok én?
 Áldott legyen a Valaki,
 aki az ujjá érzéki tapintásával,
 vagy a szája forró tapadásával észreveszi,
 hogy vagyok!
 Az elkárhozottak még szorosabban vonják maguk körül
 [a gög burkot!
 Holvannak az istennőink, akik leszaggatták rólunk
 az élet rügyeit!

III.

A tegnap rémületei hülyeségekké tompulnak a
[szemeinkben.

Olyanok vagyunk,
mintha csak várnánk a lányra,
aki mindúntalan közeledni látszik!
A kikefélte fejü üdvvárók fejében
már ott röhög a kopaszság csirája!
Hát mi?
Hisz fájdalmasan torz alakunkra
rég rányomta bélyegét az édes szenvedés dicsőítése!...
A gondolatjelek kötegei úsznak lassan egyenletes mozgással
az ereinken keresztül!
Fejünk egy felrobbant katlan súlyosságával tapad a földbe!
Mikor lesz vége a sikongatásnak?
Ha a szívünk dobbanó ütései elállnak?

IV.

A föld szellemének bűgása betolakszik az agyvelőmbé
a halántékom remegésén keresztül!
Nagy szavak származásai összeverekszenek a fejemben!
Íme megtaláltam a befedő Chaost!
Egy darabja a sötétségnek rápínen a lányékomra:
de rettenetes, ha roncsolt testre nehezedik a fő,
mint az enyém!...
Jere hozzám!
A kifejezések aljas lényege kibicsaklik a hangomon!
Mit akartok?
Sokan vagytok még idegenek,
akik nem izeltétek úrvacsorai testemet!...
Fejemről az égből lecseppent jószó
mindnyájunknak koncentrikus megtérést hirdet!
Vajjon hányan vagyunk még emberek,
akik magunkba várjuk a Befejezést?

MIELŐTT...

Mielőtt még összehúztam magam fölött az eget,
tele volt a lelkem a ma szomorúságával
és meztelen mellemet lehúzta az egyedüllét a tavaszi
[olvasásban]

Az egyosztatlan magamat kerestem,
s líhegőn kitornáztam a végtelenségbe,
amíg a karjaim lezsibbadtak az új lehetőségek
[hagymázos, vad kéjeitől]

Megéreztem, hogy egy vagyok!
 Szörnyű megelégedéssel simogatom végig a karom
 [izmasságát,
 a csipőimet körül,
 amelyre oly sokszor észrevétlenül rászakadt a bú
 és a combjaim reszketnek,
 mint az egészséges állatoké!
 Megmarkolom magam;
 vagyok egy és keresek egyet!
 A halántékomat a vágy tövískoszorúja övezi;
 keresem a nőt!

Keresem az egészszet!
 Vérsíkosan lobogó hajjal állok a mezőn
 és egész vagyok a való komorságában!
 Lépéseimre nehezedik a esőnd:
 mi van velem?
 Szemben a befejezettlen meglátott:
 hol a néember,
 aki nem szégyenli előttem meztelen magát!

MINDEN HATÁR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

Oh! Hogy belegyúrtam magam a párás égbe,
 a füvek haragos zöldjén lakmároztam,
 s a növények húsával ledörzsöltem magamról a
 [nyavalyákat!
 És azt gondoltam, hogy minden az enyém;
 a testem,
 a lelkem,
 az élet
 és azt gondoltam, hogy szabad minden nőta,
 hogy estenként magamnak kurjongatok
 sej-haj
 és most minden egyes nap a határok alá vetem magam
 és vágyom,
 ordítok, mint egy vert kutya,
 érzem, hogy minden határ!
 Immár páriává lett a lelkem
 és a más hangjára akarózzik a fülem.
 Oh! milyen jó,
 a szemem mást lát
 és a bőröm felülete embert érez!
 Oh! Én szeretlek benneteket!

II.

Jaj! De én érzek valamit,
valami súlyosat,
hogy hiába a szeretet,
röhögnek az ősi palánkok
és most minden egyes nap a határkő alá vetem magam
sírní,
mert Át és Keresztül nem szeretnék!

KOLDUSOK

Irta: MÁRAI SÁNDOR

Én egy öreg koldus vagyok. Ebben a tartományban én vagyok a legöregebb koldus, de ne higgyétek, mintha fennhéjázó lennék ezért: csak jogaimat élem ki, amelyek engem, a legöregebb koldust, elvitázhatatlanul megilletnek.

Alattvalóimtól nem kívánok sokat s tekintélyemmel nem vagyok terhükre. Természetes az, ha valaki új könyörgő szót talál, nekem hozza el, én kipróbálom s ha eredményhozó a szó és célszerű, beiktatom a Koldusok Államszótárába. Az első esztendőben e szót csak én használhatom s kedvelteim; de az esztendő múltán közhatoshozóvá lesz a szó és bárki könyöröghet a tartományban vele.

Mert így szól a törvény, — s a törvény még nálam is erősebb.

Mi, e tartomány koldusai, éjjelenként kiállunk az útra. A hold beüzstöz mindent. Ezüst csügg a ruhánkon. Rongyaink ércbe merevednek. Fejem lángol, mint egy aranygolyó, ércszakállam, gyöngykörmöm es gyémánszemem villog a holdfényben. *Mi a legdusab-bak vagyunk.*

Am a táj körülöttünk: természet és dologi játék. Mit nekünk a nyul, melyet, égnek biggyesztve gomb-farkát, bukdácsoló rohamban húz át egy nehézségi és egy hajtó erő a láthatár lefelé hajló barázdáin? Talán hallalít fujjunk... s nehéz lábainkkal nekifussunk a harmatos fekete sárnak... kampós botunkat égnek emelve, hogy ne akadályozza a futásban... egy ólomcsapat, amit szennyes akarat mozgat... s rézsodrony tüdönk, amit bizony elkoptatott már az idő, sipoló zihálással fujtat... s ha a megtorpadt állatot beérjük, kampós vasbotunkkal szétloccsantsuk félmaréknyi kis agyát... *a hatalmas fogán?*

Nem: el kell mondanom ezt, mielőtt meghalok, ami nem kés-hetik már soká, mert én vagyok a legöregebb koldus. Mi nem élünk vissza azzal, hogy kezünk van, mint az embereknek. A szájunkkal sem élünk vissza, olyan az is, mint az embereké. Mi megtagadjuk a parancsoló szót: mi csak könyörgőszavakat ismerünk. Mi megtagadjuk az akaratos, a cselekvő, a pusztító emberi öklöt: mi csak kinyújtott kéregető öklöt használunk. Mi megtagadjuk a célt, a hasznot és a munkát.

Mi megállunk az út szélén, érthetetlen szavakat morzsolunk fogatlan szánkban s kinyújtott tenyerünkbe garasok hullanak. Mi vagyunk a Dél. Fölöttünk áll a nap. S akik adják, jeges szélben járnak: ők az Észak.

Lám: így is célhoz érünk. Mi vagyunk a koldusok. A világ köteles eltartani minket, mert iparengedélyünk s egyéb írásaink ren-den vannak s pecsétet adott rá a főadóvezérség.

A nyulak körülöttünk vidáman bukfenceznek a tavaszi lucernában.

Én nagyon öreg koldus vagyok: ha meghalok, árok partjára fognak el temetni, közel az erdő aljához, ahol a fenyőfák toboza rot-had, mint egy illatos és végső magyarázat.

SZAZHÚSZ LÉPCSŐ

Irta: KUNCZ ALADÁR

Most megínganak a vastag, öreg szobafalak, mint a sátor vászna, ha szél lebbenti őt. Megínganak, eltolódnak szép csendesen, nem ijesztőn, csak játszi kedvvel, mutatni akarva, hogy még síncsenek ők úgy a földbe gyökerezve, ahogy gondolni lehetne. A külvilág lehellete lelopózik földtől elszakadt, ingó-lengő végük alatt. Érzem világosan a hirtelen összekapcsolódást mások világával és kicsit mosolygok az öreg, hegytetőn álló sárga kőkunyhó tréfáján.

Hát te sem vagy erős vára magánosoknak, nyűtt, polgári kunyhó? Gúnyos játsziság táncra lebbenti vaskos, sűrke falaidat? Jól van, jól, magános, zsörtölődő, öregház.

Hát, ha már itt van, megjött a hangulat, leülök írni valamit. Por szállta meg a papírt, recseg a rozsdás toll — nyugtalanító, tola-
kodó szépvilági lehellet, jöttél, hogy lefűjjam a port s levakarjam a tollat? Kint élnek, kint élnek s vannak, akik rám gondolnak s ha nem is lenne senki, az egész hív, a sok lehetőség vár, hogy szóra váltsam és eladjam. Sok szép lehetőség, hallgatag téli délután, hol csengve száll messzire a harangszó, szánkók jöhetnek és bundás, pirosarcu emberek. Mindenki és minden jöhet annak, aki magános vágyakozó; látod jobb lett volna lekötni magadnak egypár sorsot és összebogozni a magadéval, akkor nem csengne füledbe a messzi harangszó, nem várnál szánkókra és az öreg ház nem tréfálna veled.

Valószínűleg írni kellene valamit, hiszen itt-ott fekszik egypár papirdarab az asztalon. Ha valamelyik mondattöredék egyszerre csak sipolni kezdene hosszan, nyújtott kéjjel, mint faun sipja az erdőben?... Vagy felszálna, mint kis sárga madár, fel magasra a levegőbe s ott csicseregne kötekedőn, táncra, életre, szerelemre csábitva?... Ha valamelyik mondattöredéket elkapná a lehellet, mely meglebbenti a szobafalakat?

Nos ki akar szólni hozzám? Nincs nyugtom meghallgatni őt, hátam mögött, a könyvespolc alatt egerek szaladgálnak. Kint hideg van s a kertilyuk nem ad nekik sem meleget, sem élelmet. Ha ajtó nyílik, besurranak a szobába oly gyorsan és nesztelenül, mint valami földön elguruló sűrke pamutgomolyag.

És nemcsak, de az írott papirdarabkák is holtan, mozdulatlanul fekszenek az asztalon. Oly hideg, eltaszító minden körülöttem: rok-
kant könyvek bamba sora, mogorva árnnyal borított divány, melynek bársonyát csak egy sarkon gyújtja fel az ablakon beeső nap-
sugár, porral befedett, lim-lomok szerteszéjjel, török vizeskancsó, búslakodó székek, öreg, holtarcu íróportré, széles, szakadozó terítővel befedett koszorútlan, illattalan ágy... És kint oly tiszta, oly szép és zengő minden: a sötétzöld örökbabérfák a ház előtt, a vakító hóval fedett mező, a messzi utca ércágu fákkal szegélyezetten, a távoli,

hangfogós zúr, villamosok csengőinek halk, törten ideérkező zaja és a dús, aranyhárga ünnepi napfény, amittől zeng, csillog és sziporkázik minden, amihez csak ér... Nem belülről, de kívülről jött a hangulat. A táncos kedvben egész belső kincstárral ingok, mint a nád, vagy lebegek, mint a polyva. Csalni készülök, hinni készülök, kezét fogni indulok, eljött az ár s önviaszkom kihullott fülemből — vajjon ki jön értem s mit akar tőlem?...

Kint autótülkölés, szokatlan hang e vidéken. A szívem megdobbán tőle. A külső kis kapun felnyivákol a házicsengő...

— Nos öreg remete úr hát dolgozunk?...

Tünődve, kapkodón esik tekintetem a pirosarcu, szép, szőke úrra: „Nézd csak, nézd csak, István és az aranyhaju kis asszony,“ Már kezemben érzem feketekesztyűs illatos, meleg kezét. „Eljöttek mindaketten“... Piros rózsaszálak a másik kézben, rövid prémes bundácska, a kis sapka alatt aranyhaja néhány fodra.

— ... a hegy jön Mohamedhez — cseng és nevet a hangja. Leül a napfoltos díványsarokra, fellángolnak a szőke hajfodrok s érctüzü lesz a nehéz konty, míg egyik laktkopánka s a finom vékony boka felkavarja a naposzlop táncoló porvilágát.

Szegyenleném magányomat s a kissé hervadt kuszált szobát?... Mit is mondjak, mit akarnak?... Csak gyorsan felcíhelődni, csizmát húzni, mert kint az erdei úton megfagyott a hó és István okos kék szeme boldogan nevet, az asszony vékony ajkai között megcsillannak a gyönyfogak s az aprópiros nyelvecske végigsuhan a felső ajkon... Milyen jó lesz szédületes gyorsasággal a hegyi úton leíramodni...

— Vad ember, önző, nagyképű, szomorú ember...

— Te hol szerezted ezt az érdekes metszetet? — és én húzom a csizmát a paravant mögött. Mormogok, mert még sem járja, úgy bánni velem, mint gyerekkel.

O — be szép itt a kilátás — már az ablaknál van. — Milyen bohó dolog ez a csinált virágcsokor. Nézd, Pista, ezt a vázát! — és a nevetése trillázik a szobában.

A szegény csinált virágok — öreg háziasszonyom izlése — zörögve hullnak a földre, István tölt a törött korsóból s az aranyhaju asszony a vázában... már a nagy vörös rózsákat igazgatja.

Aztán már reng is alattunk a párnás, kényes autó. Hol a napfényben járunk, hol hűvös utcákon vágtatunk. István mosolyog és meséli, hogy mi minden történt, amióta nem láttuk egymást. Az asszony összehuzott szemmel és ravaszskásan néz rám. Ajka fölött mosoly játszadozik s a gyönyfogak néha beleharapnak a piros, meleg húsba, mintha el akarnák zárni az utat gonosz, gúnyos nevetés elől...

Hol is vagyunk már? Jobbról balról erdő s a két szembenülő közt az apró ablakon át feltűnik néha egy-egy hóval rakott, mozdulatlan faág. És beszélünk, beszélünk. Szinte beleszédülök, annyi mindenre válaszolni, annyi mindenre figyelni. Rohan az autó, s vele rohan ennek a két szép embernek könnyed, kapzsi fantáziája is. Hogy tudnak így élni? Hogy sietnek betönni minden lyukas órát! Hová szaladnak, mi elől futnak, mitől félnek?

— Már itt is vagyunk! — A kékkabátos, aranygombos inas húzza előttünk a kis szánkát. Mindenfelé pompás, friss hó. Zöld és fehér, zöld és fehér. Itt-ott az út kanyarulatain föltűnik előttünk néhány fehér sapkás úr, egy hölgy sárga trikó-kabátban. Ők is másznak felfelé, hátuk mögött ide-oda szökdécsel a szánkó. A hónak opálkék a színe, az ég széle sárga, a nap körül izzóaranyfényű, aztán remegő, szikrázó zöld s végül a másik oldalon mély sötétkék. Előbb-utóbb lebukkan a ragyogó fénytányér. Mire a tetőre érünk, a levegő gyöngyszínű lesz, finom köd foszladozik, emberekzen, fákön megvastagodik a kontúr. A tetőn vig és élénk az élet. Több kis szánkó és egy ötüléses várakozik indulásra. Türelmetlen kiáltások, kötődések, a nők nevetésén átrezgő izgalom. Rajta és az első szánkó nekiereszkedik.

István előre ül, a kormányra teszi vastagkesztyűs kezét és lábaival a megfagyott havon próbálgatva kaparász. En hátul vagyok s esetleg majd le kell nyomnom a fékezőt. Az asszony közibénk ereszkedik. Ha előre hajol, látom egészen finom nyakvonalát. A fül mögött halvány kék erek ütnek át a bőrön. Ó, nagyon kedves rajta minden! Türkiszköves kis fülbevalója olyan, mint valami zárdanövendéké. Mért éppen ezt hordja? Így közvetlen közelemben csak meleg vér és nagyszerű illat ez az egész kis asszonyi test. Átmejj rajtam, felszívódik belém — ó különös, rég nem érzett asszonyiség!...

Most már elsőkké lettünk. István megköszörűli torkát s amint megfogja a szánkát, úgy tűnik fel, mintha elektromos erő futna át az egész kis jószágon. Milyen erős, biztos keze van!

— Fogózzatok belém, s úgy hajoljatok, ahogyan én! All right! A két hegyi oldal vonala kezd átfutni rajtunk. Itt kerülőt kell tennünk felborult szánka körül. Ép hogy elvágtatunk mellette. Az aranyhaju asszony egészen hozzám tapad s hóna alatt a kezem a keblét éri. Tiszta levegő, szédítő rohanás s egészen különös, éteri nemiség. Érzem, hogy a torkom szárad s hogy inyem a vérpezsdítő, kissé édeskés élvezetben elmerül.

A hegyi út letaposott országútra ér ki, hol a föld kiütköző, feketés foltjain meg megröckken a szánkó. Eleresztjük egymást s hallgatagon állunk fel. István a vállamra ver:

— A friss levegő, városi tüdők seprűje!

— Mégegyszer — mondja az asszony.

És mégegyszer felmászunk. A hó színe már érceskék. Az égen csak halvány, sárga sáv látható. Az erdő felé hollóserreg tart. Kietlen károgásuk a levegőben szomorú, esti hangulatot kever el. István közeli svájci útjukról beszél. Az asszony hallgatag és sápadtabb. Vagy talán csak a közeledő szürkület teszi?... És mégegyszer le-süvitünk a hóval kivert sima úton. Az aranyhaju asszony most egészen Istvánba kapaszkodik. En csak derekát érintem s kimélettel tartom, mint valami drága faragott szekrényt. Az illatát most is beszívom, de most valahonnan messziről látszik jönni... Lám, gondolom, most egyedül esem a szakadékba s a zuhanásban illattal találkozom, melyet a hegytető virágairól hozott ide a szeszélyes légáram.

Az útszéli fűszeresnél tömve a bolt, párás és petroleumillatos a levegő. Egyesek a sült gesztenye körül tolongnak, mások rumot kupicáznak. Az aranyhaju asszony a karcos, keserű itallal piros kis nyelvét megnedvesíti s utánna jóízűen felnevet. A szeme már megint csak jókedv, kötődés, drágakő.

— Ugyan Tóni ne igyék annyit! — Felmászkunk mégegyszer? — Na anyus, drága anyuska, csak mégegyszer! — Köszönöm méltó — — kifordulunk a boltból. Az asszony férje karján. Isván int a sofförnek.

Az autó már türelmetlen lázban remeg. Felszállunk, a tülok elbődül s az egész téli kép gyorsan hátunk mögé kerül; tegnap lesz, másvilág lesz; a közeledő éjszakáé lesz egészen.

— Most újra lépcsőd elé hajtunk s a sárga kunyhóba újra fölmegyünk — mondja István.

— Igen, ma egészen a miénk lesz — huncutkodik az asszony. Emlékszik ezelőt nyolcévvel a Groboisnál süteményeztünk, hol a pompás süteményeket zöld organtín fedte. A kis Maritól ibolyacsokrot vásárolt és este Aranka néninél vacsoráztunk. Akkor még a maga számára is ünnep volt, Gabinak születésnapja. Vacsora után kútbastem kihuzkít játsztunk s engem a szemüveges Orlovskynak kellett kiváltani, kinek még a haja is elpirult zavarában. „Gab, Gab, mikor lesz már magából Gabriella?“, emlékszik így zsörtölődött maga, már akkor is öreg ember.

Igy volt, így, s már szemem előtt kavarodik a kisvárosi társaság, fülembé bug Orlovszky cellojának bánatos hangja, látom az apró selyempárnákkal megrakott madárkalickát, hol a kis Gab futkározott. Kis Gab, kis Gab, gyönyörűséges, csengőtorku madár, hogy elrepültél azóta, hogy kibontakoztál tizenhatéves, kékruhás, bájos lányságodból! Aranyhaju Gabriella, miközöm már énnekem a te nagyvilági, sokakkal megosztott születésnapj ünnepedhez?

Az asszony nem veszi le rólam szemét s bár olvassa gondolataimat, a szeme sarkában megbújít mosoly azt mondja, hogy erről többet tud ő, mint én... Vagy csak úgy gondolom és járatlanul tévútra jutok asszonyok világi, szokott kacérsága előtt?

A paravant mögött most frakkot kell magamra húznom, míg István és a felesége iróasztalomon babrálnak. Összesugnak, összenevetnek többször. Egyszer csak a játszi asszony az asztalról felkap egy papírkát s magasra tartja. — Vallomás, vigyázat, éget! — Kiáltja. Hallom, amint olvassa, fennhangon, sillabizálva: „te kis kékség, szálló könnyűség, fénylő, ílatos érciség, nehéz aranyhajad, forró, olvadó tested érc az önkivület tüzeiben, érc s mégis könnyebb, mint az illat, testebb a testnél s lélek legkissebb porcikádig...“

No most megvan! Fölszállt a papírdarab és sipol, mint faunok sipja. Szívdobogva ismerem rá idegen hatalmak céltudatos összeküvésére és úgy érzem, megfogom adni magam a sorsnak...

— Gabi, Gabi még se járja az író titkos írásait így világgá kürtölni — szól tréfás fedéssel István s az asszony már visszateszi helyére a sárgult régi papírdarabot. Végiggondolja bizonyára a hogyis voltot, megkeresi a pillanatot, amikor éppen csak ez a mondat

maradt ki és tünődik azon, hogy kimaradt és tünődik azon, hogy mégis megjött, így, ilyen furcsán, idegenül. Biztosan mindezeket tünődik vagy legalább is mindezt homályosan érzi...

Már készen is vagyok és frakkosan állok vendégeim elé. Az asszony elmerengve, jóssággal néz rám és mosolyog. István vállamra teszi kezét és Gyerünkét kiált, — kiált szándékosan, hogy elzavarja azt, ami kettőnk között hirtelenében előállott. Az asszony egy kicsit megremeg s a varázslat valóban széteszlik.

Mennyi idegen ember, mily sok különös, selypítő. bájosan majmoskodó asszony! Az ebédő hosszú fehér asztala tele van virággal, illatukba finom ételszag keveredik. Kötődés, megszólás és kissé mesterkélt életkedv, de aszúk és pezsgők mámorra nem sokáig késik. A szalonban cigánymuzsika szólal meg, régi, vidéki életet cifrázó nótákat hangfogózza. A kis Gab lelke velük van, mert ma eszébe jutott Grobois, a zöld orgántin, Aranka néni estélye és Orlovsky cellója... Néha így függnek, ily különös módon függnek össze a dolgok. A jókedv már nemcsak a szemekben ragyog, hanem a szavakba is elkever sok huncutságot, merészséget és csábítást. A társaság csupa gondtalan fiatal nőből és férfiből áll; ezekkel együtt nevetni ártatlan dolog, szinte gyermekesen tiszta élvezet.

Az asztaltól felállunk, a dohányzóban összevissza kezét fogunk, feketézni és szivarozni kezdünk. Az asszonyok ide-oda futkároznak. Gabnak meg kell mutatni a párizsi újdonságokat, miket férjétől születésnapjára kapott. Az asszonyok örülnek mindennek. Egyik halványkék napernyőt feszít magafelé s a cigányzenére körültáncol. A másik hosszú bordó selyemsált lenget a levegőben, a harmadik kalapot próbál a tükör előtt... innen a másik szobába nézve mozdulataik, szavaik, szórakozásaik idegen, keleties asszonyvilágra emlékeztetik az embert.

Közben beszélgetünk politikáról, irodalomról, színházról. A kis líkörös poharak egymásután ürülnek. Itt egy ramsli-társaság szervezkedik, ott bridsre keresnek vállalkozót. Az asszonyok elkapnak egy szót a kártyáról s mind harcrakészen robognak be a szobába. Ott táncolni akarnak! Olyan jó így rögtönözve táncolni! Gyorsan fel kell szedni a szalon szényegeit! Az inas, szobalány már gyöngyölik is a puha, bársonymozaikos jószágot.

A táncolók forgataga engem is elkap. Ime, újra megfiatalodunk. Egyszer magas, feketehaju asszony van a karomon, kinek matt, félbarna tentje, karmínos ajka fölött az apró anyajegy és szemében a méla érzékiség halványozza bennem italok mámorát. Máskor vakító, fehér szökeség simul hozzám; kivágott blúza mögött hívogatolag tűnik el meleg, rubensi húsa. Fényűző érzékiségek, hogy nem szégyenkeztek a szegény magános vágyáival kikezdeni! És Gab is jön, az aranyhaju asszony. kisebb, könnyebb, asszonyibb mindegyiknél! Már a valcer, a settenkedő, hívogató, elragad bennünket, s a dohányzó magányában, a kék fényű, holdas világításban, hol a zene halk, emlékből felmerülő, itt érzem a kis testvért karomon s aprónként magamhoz hódítom egész forró testét... O most felelősségre

kell vonnom őt a felkapott papírdarabért! „Szálló könnyűség, illatos érciség” — úgy-e, úgy-e, tudod most már, hogy mi van velünk? Behunyod szemeid, s úgy fogadod a csókot, mint virág a harmatot, megremegve, magadba zárón!... És e csók megállít bennünket, megingatja lábunkat, mintha fel akarna emelni valahová... Hol van a szemed, hol jár a szemed, aranyhaju kis testvér?... Megnyílnak a pillák, s a szemek visszatérnek. de istenem, milyen szemek ezek az égő, sötét, kitágult foltok! Mintha ősi asszonyiség perzselte volna végig rajtuk. Ó, rettenetes, ellenállhatatlan szemek!

— Holnap elviszel — rebegi ajkad...

Holnap elviszlek! Hogyne vinnélek el! Micsoda találkozás, micsoda végzetes, örökasszonyi szemek!...

A zene elhallgat s mi alig tudunk a valóságra ébredni. A szalon mámora nekünk gyerekjáték. Itt már nem vagyunk otthon. A fáradt táncosok kényelmes bőrdíványokba hullnak s egy hosszúhaju úr a zongorához ül griegezni...

Ez már nem kell nekem! Majd holnap visszajövök. Búcsu nélkül, lopva menekülök a házból, mintha kincset vinnék magammal. Az út hosszú hazáig. A konflis ide-oda hajladozik. Dideregve húzom magamon össze a kabátot...

Végre a lépcsőnél vagyunk. A százhusz lépcsőnél, amelynek tetején a sárga kőkunyhó áll, a táncoló kőkunyhó és a magány. Az éjszaka egészen csendes. Az első negyven lépcső után megálllok... Az égen még sok csillag ragyog. A levegő föld nedvétől illatos. A tánc és a csók és a szemek! Messzi kép, de hívogató. A sötét éjszaka távlatán úgy ragyog fel, mint az erdőnek tavaszos, napsütéses tisztása... Mi vár rám? Milyen szédület! Milyen makacs, utolsó és véres belemarkolás az élethúsha!...

Tovább kapaszkodom. A másik negyven lépcső után újra megálllok és visszanezek. A város már alattam van, már messzi van tőlem. Az ég ércbaldachinja a világtól elzár. Közeledem a magányhoz, amelyet elszánással hagytam el. Az ottani nyugalom az árnyba borult kunyhóból, tisztán, vakítófehéren emelkedik fel, mint oltár márványoszlopa. Rajta ég áldozatom rózsalángja: a hiúság, a törtetés és a földi vágy. Már szégyenlem, már vádolom magamat... Bolond mámorok részegese, készülsz eltörni azt, ami másnak érték, élet s neked legfeljebb múló állatás?... Kiléptél a táncból... Nem tudod te új táncok ritmusát... Aggódva, bizalmatlanul nézem a még rámváró kapaszkodó utat, amely a tetőre visz. Vajjon mit mondok majd ottan? Jaj, foszlik már ajkamról a csók ize; jaj, azok a szép, örök asszonyszemek innen olyanok, mint a bokorban settenkedő macska villogó szemei. Csak világítanak, de nem melegítenek; nem hívnak, inkább visszariasztanak...

Most az utolsó negyven lépcsőt mászom, s ha felérek, hajh, ha felérek, aranyhaju testvér, elfelejtem biztosan, hogy ma találkozásom volt veled... Mert ott fenn tudni fogom, hogy te hívtál, hogy későn hívtál és hogy ezentul már hiába hívnál...

PAP JÓZSEF VERSEIBŐL:

AHOGY TETSIK

Kinek-kinek mire van kedve?
Járja a maga útjait
könyökkel, bottal verekedve.

Kinek-kinek milyen a vére?
Folyassa nőért, eszméért,
törekedjék a dicső bérre.

Kinek-kinek mik az álmai?
Álmodja őket, ha bírja
s ha alszanak a fájdalmai.

Csinálja kiki ahogy tetszik.
Keljen fel nagy igyekvéssel,
fáradjon el, mire lefekszik.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Magam pedig, az éber halott,
lököttem magam a sorssal,
úgy teszek, a hogy meghagyatott.

Már látom, hogy ez mind csak játék.
A kínjait elszenvedem,
a mi öröm jön, az ajándék.

Nem cél a cél felé ügetni
s értelme már csak úgy volna,
ha istennek tudnék születni.

BESZÉLTEM A HALÁLLAL

Az álmom néha elmerebbenésig,
az ürbe tűző fény sugaraként szárnyal.
Múlt éjszaka is egész hajnalig
beszéltem a Halállal.

Nyugodt, pontos úr; könyveket vezet,
ha megszülettél, neved már beírja.
(Kezedbe ad egy arany életet
s még el se kezded, kész a pont: a sirja).

Millió százból ő szövegeti
 az emberiség kúsza élet-rostját
 s vágja, a hol kell. Hidegek kezei,
 pedig oly forró anya-könnyek mossák.

Nem irgalmaz. Ómaga sosem élt,
 csak *volt*. Neki a mi életünk semmi.
 Hogy egy ember mennyit sirt, várt, remélt,
 azt meg sem érti. „Végének kel lenni“.

Elbeszélgettünk; jókedvében volt
 s nagyúri mód' leereszkedett hozzám,
 a szívem lázadozóan dobolt
 s ő hallgatta, mint jóllakott oroszlán.

„Halál úr, mond meg, még hány évem van?“
 kérdeztem. Ő kinyitotta a könyvet.
 Belenéztem döbbenve, gyilkosan,
 izgatottan, mint egy iskolás gyermek.

Még meg sem láttam, már becsapta volt
 a könyvet — majd szétszakadt a szívem
 úgy dobogott — s újra felém hajolt,
 mosolygott húlló gyerek-könnyemen.

Majd újra kértem: „Mond, Halál úr, mond:
 megteszek mindent, mit tenni akartam?
 Úgy halok meg, mint száműzött bolond,
 vagy gögös népek osztozkodnak rajtam?“

Ezt mondta: „Meghalsz, mikor halnod kell,
 nem rajtad áll, hogy mit tehetél, mit nem.
 Milliók sorsa oszlik egyen el
 s egy sorsa millióké. Ez az Isten.“

„Élet szövetén hogy hol a helyed:
 millió száztól függ; ott vagy beosztva
 a hol születél, mert csak ott lehet
 az életed, hová az élet hozta.“

„De mond — kérleltem — kikkel bogozod
 a szálamat? Kiknek kedvére-telten
 élek és sirok, s vagyok átkozott?“
 Felkacagott, és erre fölébredtem.

Láttam, hogy élön ágyamban vagyok
 s már a hajnal napból szőtt köde szárnyal.
 Abból, hogy a szívem félőn dobog,
 tudtam meg, hogy beszéltem a Halállal.

LIDÉRCNYOMÁS

Vértől bíboros mesepalotához
vetett az álmom szörnyü éjjelen :
belül a dolyfös dáridó kiáltoz,
én, rongyosan, csak kívül leshetem,

Rakva az asztal, rajta kincs tömérdek :
ez az enyém volt és most nem enyem.
A véres szívem, a melyet kiteptek
ott párolog a kincsek tetején.

Diadal rikkant, csengő serleg csörren,
szeszfűtött zsoltár reng a falon át,
vad tobzódók éhvágya zúgja fennen
az osztozódás mámoros dalát.

Osztás a szívemen és a kincseken!
Markolják, szórják, tépdésik vakon
s a hideg éjben én a nincstelen
reszketve nézek be az ablakon.

ISTEN TENYERÉN

— Regény —

Irta: BALÁZS BÉLA

(8)

Elindultam feléje. Csak úgy elindultam. Aztán nem tudom pontosan, hogyan volt. A szoba közepéig jutottam. Ott álltam a szoba közepén és körülöttem tolongott víhogva az egész társaság. A fiuk, a sok bakfis, meg két idősebb hölgy is.

Andrea eltűnt, a zene is elhallgatott. Víhogtak és csúfoltak. Kérdezték, rosszul vagyok-e, mért sírok? Azt mondták Hamlet, meg zseniális, érdekes és nem tudom miket. Megjelent Wertheim Jakab halálsárga arca is. — Valami baj van kérem? — kérdezte.

És hirtelen közéjük toppant Andrea. Dölyfösen hátravetett fejjel, durcás szájjal. A homloka lángvörös volt. Egy égő pálma. Durván félre lökte az ajtát és a kis cukorszínruhást és mindenki alázatosan utat nyitott neki.

— Rögtön hagyjátok békében Szegedit. Mit szekirozzátok? Olyan, amilyen. Neki szabad. Ha olyan volna, mint ti, akkor rosszul is zongorázna. Hagyjátok békében. Maga meg mit ijed meg ezektől? Mért olyan gyáva? —

A csoport oszlani kezdett, én még ott álltam egy helyben. Ez megint a másik volt. Hova lett Andrea? A másik még ott állt mellettem elfordított fejjel.

— Menjen haza — súgta haragosan. — Rögtön menjen haza. — Aztán ő is ott hagyott.

Az előszobában álltam még egy ideig a kabáttal és a kalappal a kezemben. Hirtelen kinyílik az ajtó és kijön ő. Gyorsan elmegy mellettem, mereven hátravetett fejjel, mintha észre se venne és benyit a másik ajtón. De a küszöbön megáll.

— Várjon a kertben — mondja fojtottan, gyorsan annélkül, hogy hátranézne.

Vártam a kertben. Kicsi sűrű kert volt. Nagy öreg fenyőfák álltak összebujva fenyegetően és sötéten mint a sziklák. Mert már esteledett. Vörös volt az ég és hűvös szél fujt bizonytalan zizegést, zörgést a barnuló bokrok mögött.

Á — á hallatszott le a hangolás a nyitott balkonajtón, elnyújtva. Mint hosszú, vékony fehér szálak ereszkedtek le a hangok és a levegőben szétnyultak és befonták a sötétedő kertet, mint finom fehér pókháló.

Á — á —

Sokáig vártam a kapura meresztett szemmel. Egyszer kavicscsikorgást hallok a hátam mögött. Ott állt tiz lépésnyire, a fenyők alatt, fehér kasmirkendőbe burkolózva. Ott állt és nem jött közelebb. Végre indulatosan toppant:

— Gyűjön már onnan — sugja haragosan parancsolva. — Azt akarja, hogy az egész banda a balkonra gyülekezzen bámészkodni?

Aztán előttem ment a sárgakavicsos kanyargós úton, és fehér kendője világított a fenyők alatt. Aztán az iriszekhez értünk. Az iriszek már feketék voltak és lassan egész lassan ingottak szimatolva az esti szélben. Ott megállt.

— Csak azt akartam magának mondani, tudja, hogy ne jöjjön többet hozzánk.

Fojtott hangon, elfordított fejjel beszélt és az iriszeket tépdeste.

— Magával nem lehet tisztességes társaságban együtt lenni. Maga menjen csak a Czukkerhez. Odavaló. Hozzánk ne jöjjön. A papa majd hívni fogja, akkor írjon valami kifogást. Többet ide ne jöjjön. Érti? Köll ez énnekem? Nem akarom többet látni!

Elhallgatott, de ott maradt. Ott állt háttal, a fehér kendőben és hosszú ujjai mint fehér vad hernyók tépték a sötét iriszeket. Odafenn egy Grieg szonátát játszottak.

Végre, hosszú idő múlva megszólalt halkán: — menjen.

Megint hosszú hallgatás. Aztán újra megszólal még halkabban.

— Csak tanuljon és gyakoroljon rendszeren. És böcsülje meg a mamáját. Mert olyan asszony nincs több.

— Andrea! — szakadt ki akkor belőlem. — Andrea!

— Menjen! — sugta ijedt haragosan.

— Andrea, én szeretem!

Erre hirtelen és vadul felém fordult: Fúj, nem szégyenli magát? Kreolsápadt arca világított a félhomályban. Fehér gyűlölet világított rám.

— Persze! Ezt gondolhattam volna. Ez még hiányzott. A művészethez ez is kell. Elő van írva. Oh, milyen érdekes, oh milyen poétikus! Oh, oh! A trubadur!

Gyűlölet és gúny sziszegett rám: — Ugye ez nagyon alkalmas romantikus póz. Honnan venne hangulatot a komponáláshoz? Remélem jó sikerrel használja. Tessék kérem, ne zavartassa magát. Hanem csak messziről, kérem, csak egész messziről.

— Andrea — mondtam neki. — Miért csúfol, én nem komponálok.

— Jé! Nem komponál? Pedig ahhoz volna tehetsége. Hát verseket ír? Ahhoz kellek magának?

— Nem, nem nem, — jajdultam kétségbeesetten. — Én nem írok verseket. Én ezt nem akartam, nem kerestem.

És elmondtam neki mindent, ahogy tudtam. Reszketve és dadogva, de valahogy elmondtam. Azt is, ami a dolgokkal volt, meg hogy valami mást kell csinálni. Mert minden hozzá tartozott ahhoz, hogy én őt szeretem. A Czukker is, a négyzetgyökkeitő és a tettujítás is. És elmondtam, hogy mi történt, a koncerten. A halottakat, hogy minden meghalt és hogy ő állt anyám sirja felett és hegedült. Csak a kísértetéről nem beszéltem. Mert az ott állt előttem sápadtan világítva az esti kertben a fekete iriszek között és felhúzott okos szemöldökkel nézett rám hidegen, gúnyosan és mosolygott és tudtam, hogy ez nem ismer és hiába minden.

— No lássa hisz ez kitünő. — Mondta okosan, értően. — Hiszen ez kész költemény. Mért nem írja meg? Az eleven dolgok például. Érdekes, rejtett pantheizmus. És a halottak igazán kitünő szimbólum. Mért nem írja meg? Mért nem gyakorolja magát a versírásban, ahelyett, hogy komédiázná? A versírást is meg kell tanulni, mint a hegedülést, vagy a suszterséget. Mért olyan izgatott és mit ugrál? Magának nagy fántáziája van és azt nem elégíti ki tiszavásárhelyi környezete. — Magyarázta fölényesen. — Ez az egész. Maga költő, tehát semmiféle cselekvésben nem tudja magát soha teljesen kifejezni. Ezért érzi mindig, hogy másvalamit kellene csinálni. Hát ne csináljon semmit, hanem költsön, írjon. Mire való ez a sok komédia és izgalom? Csak nyugodtan, csak természetesen, csak egyszerűen. Voltak már költők maga előtt is. Igen nagy költők. De azok tanulták a mesterségüket, azok dolgoztak és nem komédiáztak.

Igy beszélt. Fölényesen, okosan, hidegen, kicsinylően. Sápadt arcáról gúny és gyűlölet fehérlett. És mindent látott és mindent értett. Kegyetlenül értette. Mindennek meg volt a közismert neve és minden olyan természetes, olyan egyszerű, olyan közönséges lett és az én nyugtalanságom olyan oktanal és nevetséges.

— Nem, nem, nem — hebegtem közben folyton és rémülten húzódtam vissza magamba. De késő volt. Ő mindent látott, okosan és mosolygva és agyonértette. Hullahideg, fehér kísértetkeze utána nyúlt mellembe hidegen és elért, megfogott mindent, letépte gyökereiről és elvette tőlem.

Akkor letarolva, kifosztva valami végső maradék kétségbeeséssel neki ugrottam és megragadtam a kezét:

— Andrea! Hazudsz, hazudsz! Mert nem te beszélsz, mert nem vagy Andrea, nem az vagy, aki a koncerten rám nézett! Hol van az, aki fent a zongoránál rám nézett? Hol van a másik, az igazi, hol van? Andrea!

Ami erre történt, azt nem tudom elmondani. Valami megfoghatatlan és iszonyatos. Hirtelen megéreztem a kezét a kezemben olyan hidegen, hogy fájt, mint a jég. És hirtelen megláttam arcát. Nem, nem lehet elmondani . . . A fekete kert és a fekete iriszek — valami fekete mélység — nem tudom. Elejtettem a kezét és elrohantam.

Odakinn a sarkon éppen meggyújtották a gázlámpákat. Ott álltam még egy ideig kábultan, gondolat nélkül, üresen.

És akkor a kert fekete fenyői mögül megszólalt a Sarabande, Andrea hegedűje. Soha úgy hegedülni még nem hallottam.

Ami aztán volt, az talán nem is volt. Talán csak egy nehéz álom, lidércnyomás. Mert úgy egymásra fekszik, összekavar odik, mint a felhő.

A wigwamban megbeszéltük a dolgot. Czukker nem hitt kíséretekbe és nevetséges számárságnak mondotta az egészet. Egyszerűen arról van szó, mondta, hogy Andrea magasabbrendű lélek, mint ez a tiszavásárhelyi csöcselék és ezért nem mutatkozik meg előttük valódi egyéniségében, mert úgyásem értenék. Tehát Imo dort vesz fel, mint

egy álarcot. Ennyi az egész. Csakhogy énnekem elárulta magát, mert belém szerelmes. De mivel, hogy én még csak tizenhét éves vagyok és szegény, ő meg már tizennyolc éves és gazdag és ezért úgy sem lehetne a dologból semmi, tehát előlem is elrejtőzik újra meg újra és játsza a gombát és gyűlölködöt. Ez igen egyszerű. Mert hiszen többször elárulta magát. A süteménnyel is, meg hogy a kertbe lejött. És honnan tud mindent? Ő már régen figyel minket és kémei vannak. Egyszerűen le kell tépni róla az álarcot. Még pedig nem társaságban, mikor előre felkészült, hanem váratlanul kell meglepni egyszerűen, mikor egyedül van igazi mivoltában és épen rám gondol.

És micsoda nevetséges szentimentálitás az, hogy sírok? Egy nő miatt! Igyak inkább. Ilyenkor inni kell. Különben is az egésznek csak én vagyok az oka, mert nem tudok jól vitatkozni. Kitűnő érveket lehetett volna felhozni az ellen, amit a fantáziáról és költészetről mondott. Itt ugyanis a filozófia és költészet egymáshoz való viszonyáról van szó, mellyel Andreácska nincsen tisztában. Csak lett volna ő ott!

Ittunk. A korcsmából vad kurjongatás és dübörgés hallatszott át. A Mari is ott ült velünk. Nagy puha, meleg testét hozzám támasztotta vizsgálatásul. Részvétellel és szomorúan azt adta, amit adhatott.

— Hej, haj — sóhajtott egyre-másra — bizony hullanak könnyeik szívük fájdalmában — mondta elmerengve. Ő is sirt.

Sokat ittunk. Ejjeltánban felálltam: — Most alszik — mondtam — álmodik. Most szabad a lelke és nincsen Wertheim Jakab igájában. (Mert Wertheim Jakab a sárga arcú varázsló — talán nem is apja — aki kényszeríti, hogy igazi mivoltát elrejtse előlem.) Ha most hallaná hívásomat, ha most kiáltanék érte, ha álmából hívnam ki, mielőtt magára vehetné álarcát?

Es elindultunk a Szegefű-utcába, széles éjszaka volt. Ijesztő állati felhők rohantak el a hold alatt és a sarki gázlámpa nagyon lobogott. Emlékszem, hogy az ablakok mögül elővillantak a lehúzott fehér függönyök, mint a ház meztelen, eleven húsa.

Féltem. A Cukker megállt a tulsó saroknál. (Ő teoretikus volt.) Én benyomtam a kertajtót. Nem volt bezárva. Hideg zúgás és suhogás vett körül. Ijedten fordultam hátra. Mintha Andreát láttam volna fehér kendőben, a fenyők alatt állni. A kavics hangosan csikorgott a lábam alatt, mintha a fekete bokron, fekete álarc lett volna és mind az egész kert csupa Andrea.

— Andrea! — sikoltottam fel rémült hívással, hogy megtörjem a varázst. — Andrea!!

Az üres utca visszhangzott. Összekuporodva vártam. Ott volt a balkonn és mellette nyitva volt egy ablak. De nem onnan vártam. Az iriszek felől fog jönni, fehér kendőben. A kert zúgott és sistergett az erősödő szélben. Fáztam.

— Andrea! — kiáltottam még egyszer szomorúan, bizonytalanul.

Akkor egy kemény ütés érte fejemet és valaki hátulról megmarkolt.

— Hát itt mi lösz? Micsoda lösz itt?

A Wertheimék házmestere volt. Ingbe, gatyába, csapzott hajjal, csurgó, álmos szemekkel.

— Micsoda lösz itt? Micsoda lösz itt? — kiabált rekedten és megint rám vágott. — Micsoda lösz itt?

De a mikor harmadszor emelte fel az öklét, valaki elkapta a karját. A házmester megtántorodott és eleresztett engem.

— Rödér! — üvöltötte mint egy megkésett állat. — Rödér!

Erre tompa nehéz csattanás hallatszott. A házmester előeresztette kócos fejét és kétszer lassan körbe járt, mintha keresne valamit a földön, aztán csendesen lefeküdt a kavicsra. Nem esett. Előbb térdre, aztán könyökre, lassan szépen lefeküdt.

— Jó lessz odább állni. — Szólt meg a nagy bivaly mély, meleg hangja mellettem.

Nem csodálkoztam rajta, pedig nem láttam, hogy velünk jött volna. Karonfogott és húzott ki a kertből.

A Czukker már nem volt sehol. Szúrós porfelhőket hajtott a szél az üres utcán, nagy papirosok röpködtek a levegőbe és a gázlámpa zörgött. Wertheiméknél világos lett néhány ablak és ajtók nyitogatása halatszott a házból. Az utca sötét végiben pedig kard csördült meg, és csizmakopogás közeledett: rendőr!

Gera futva húzott engem magával. Sötét utcákba ugrottunk be mint fekete kutakba. Éles rendőrsíp és csizmakopogás mögöttünk. Egyszer hirtelen meghallottam saját lihegésemet és ez ébresztett rá, hogy mi van: rendőség, konferencia, érettségi, anyám sír és Andrea! Andrea haragszik, hogy szomorítom az anyámat, ő szereti az anyámat!

Gera húzott maga után. Vége a wigwamhoz értünk.

— Az udvarba! — dörögte Gera és belökött a ganajszagu lucskos szállóudvarba a vásároszekerek közé. Láthatatlan kocsirudak döftek belém a sötétben, kutyák morogtak rám a szekerek alól és a szél, a szél vonított a háztetön.

Az utcáról zavaros kiabálás. Ablakon zörgetnek. Keresztül töröm magam a kocsirudak között és benyitok az ajtón a Mari kamrájába az istálló mellett. Sötétség, meleg, fülledt cselédágyszag, halom az ágy nyikorgását, egy nagy test álmos lassu fordulását.

— Rendőrök — mondom reszketve, elfulladva.

Aztán meztelen, puha, nehéz karok ölelnek át a sötétben anyásan, részvétellel, oltalmazón. Aztán egy átmelegedett durva inghez ér a kezem. Kábuló fájdalommal még belémnyílal, hogy más, másvalamit kellene csinálni. Aztán egy forró, nagy asszonytest zsibbasztja el rémületesem.

— Hány óra lehet már? — kérdezte a Mari, jóságoslagyan suttogva és magához ölelt.

Másnap délelőtt a Czukker gratulált. Szürke esős vasárnap délelőtt volt. Vacogot a fogam. Talán már akkor lázas voltam. A Czukker gratulált nekem az Aspasiához gúnyosan és diadalmasan, mintha valamiben legyőzött volna, és közben kérdezte hogy nem vettem-e észre Andreát a balkonajtóban, mert ő mintha látta volna, sőt bizonyosan látta.

— Bánom is én! — mondtam összeszorított fogakkal és vad, sötét lázadás fakadt fel bennem valami ellen, ami most ítél rajtam. A Mari is ember — mondtam — és én nem bánom! A Mari is ember, mint más ember. Mint akárki. Igenis! mint akárki! És én őt nem szégyenlem és azért is, azért is!

És visszamentem a kamrába és kihuztam a Marit, aki épen fészülködött, hogy jöjjön. Jöjjön velem karonfogva végig az utcán. Most rögtön. Azért is, azért is.

A Mari rémülten védekezett. Hogy ő elsülyed a szégyenletiben, hogy kibeszélik, hogy agyonveri a kocsmáros, ne tegyem csúffá!

De én azt mondtam neki, hogy ő is ember és én őt nem szégyenlem. Rázott a harag, mint a hideglelés. Talán ölni is tudtam volna. És húztam a Marit, ki az utcára. A Czukker hátulról toltta. Az emberek megálltak és röhögtek. Mari a kötényébe temette az arcát és könyörgött, hogy ereszem el, mert a templomból jött épen a nép. A Czukker átment a másik oldalra.

Akkor kocsi fordult be a sarkon. Két fekete ló. A Wertheimék hintója. Andrea ült benne egyedül. Sohasem szokott arra kocsikázni. Az út is alkalmatlan, felvágott és gödrös. A szép lakkos hintó nagyokat ugrott rajta.

És én ott áltam a Marival és körül a röhögő nép. Andrea óriási szemei rám néztek. Ahogy vitte a hintó, úgy fordította utánam a fejét. Végre egészen hátrafordult és úgy nézett vissza rám amíg eltűnt.

Andrea utánam jött!

Délben letérdeltem az anyám elé, ölébe fektettem a fejem és sirva bocsánatot kértem mindenért. Megfogadtam, hogy ezentúl rendes leszek, nem csinállok bolondságokat és hogy nem fogok több fájdalmat okozni neki, soha többé! Igazán, egész lélekkel fogadtam. Meleg, alázatos könnyes megenyhülés volt bennem és olyan csend s békés öröm a szívemben, amilyen soha azelőtt. Andrea utánam jött!

Még anyám előtt térdeltem, ölébe hajtva fejem és sirdogáltunk csendesesen, boldogan, mikor a Czukker kopogott. Ott állt az üvegajtó mögött és a görbe homályos ablak undok grimasszá húzta szét az arcát. Anyám idegesen kapaszkodott belém.

— Mindjárt visszajövök — mondtam neki — mindjárt édesanyám.

A Czukker kiment a lépcsőházba és én utána.

— Mon ami — mondta — egy eseményt kell tudomására hoznom, egy faktumot, hogy úgy mondjam.

Zavarban volt. Kis kerek feje behúzódott vállai közé. Éreztem, hogy eláppadok és nem tudtam, miért.

— De mindenekelőtt szeretném, ha kifejtené nekem néhány szóval elméletét a halálról.

— A halálról?

— Igen. Sajnálatos előítélet volna az ön részéről, ha túl szentimentálisan fogná fel. Mert, nemde, csupán az öntudat szünik meg, melyért többnyire nem kár. Viszont a sejtek és a test szerves vegyületei csak azután kezdenek igazán élni. Nemde. Az oszlás a sejtek lázadása. Mint egy megnyílt zsílipen indulnak el gazdag, erjedő,

eleven fejlődésnek és felette szűk antropocentrikus nézőpont, mely ezt pusztulásnak mondja.

Valami különös, komoly gyöngédség volt a hangjában. Aztán megfogta a kezemet. Ezt még sohasem tette.

— Mi történt?

— Aspasia gyufát ivott.

— Mi?

— Foszfor és kén oldatot készített a köznép módjára és megitta.

— Miért?

— Mert csúfolták az utcában és a kocsmáros megverte és kidobta.

Kirohantam, úgy ahogy voltam kalap és felöltő nélkül. Ugyanazokon az utcákon futottam végig, melyeken az éjszaka. Hallottam a kopogást a hátam mögött. A kocsmá előtt sok nép tolongott, mert a mentőkocsi már ott állt és éppen hozták a Marit az udvaron keresztül. Úgy hozták, mint egy zsákot. Azt mondták él még. Az egyik karja lefögött és a földön húzta maga után. Piros kartonszoknyája felgyűrődött és kilátszottak nagy, kövér, piszkos térdei. Rájuk esett az eső és végigcsurgott a combjain.

Nehéz volt. Nem tudták beemelni a kocsiába. Akkor odajött a nagy bívaly és megfogta gyöngéden, szépen, mint egy gyermeket. A Gera sötét arca olyan jó volt, olyan szomorú. Csodálkozva néztem őt és valami tompa irigység fájt. Mért ő szomorú? Mért ő? Hiszen én öltem meg. És a Gera szomorúsága hatolt át eszméletlen dermedtségemen, mint egy forró szúrás.

A Mari már a kocsin feküdt arccal éppen felém fordulva. Egy igazi halott, — gondoltam. És akkor megrándult és kinyitotta a szemét. Éppen rám nézett. Üres, homályos szemmel nézett rám. Aztán megvonaglott habos, elferdült szája. Mintha mosolygott volna.

— Mon ami — lehelte hallhatóan. Aztán megint behunyta a szemét. A kocsi elindult.

Hogy aztán estig mi volt, azt nem tudom. Nyilván az utcákon jártam a falak mellett, mert vakolatra emlékszem. Hideg, átázott vakolat izére. Vizes vakolatra a körömöm alatt és a bőrömön. Már akkor lázas lehettem.

De az este ott álltam megint a dorozsmai vámnál. Hideg ólmos esőt vert az arcomba, csupasz fejemre a vihar és a fekete makkoserdő csörgött és nyikorgott körülöttem.

Az az út volt, melyen elindultam a hajnali szekér után, az ének után, Andrea hegedűje után, a lelkem után. Arra az útra ráismertem. Valami bágyadt, szívszorító reménység volt, hogy talán — talán erre?

És akkor egy lámpát láttam a sötétben.

Egy hímبالó piros lámpás közeledett az éjszakában. Megvilágította a tartó öklöt és feljebb a kart a vállig. Hímبالált és közeledett, egy kar a lámpással a suhogó, lucskos sötétben, közeledett nőtt és óriás ivekben hímبالált.

Nem féltem. Vártam. De aztán eltűnt a lámpás. És én akkor azt mondtam:

— Nem. Nem akarok!

És leléptem az útról, be az erdőbe a fekete fák sötétjébe. A mélygyökerű, fekete fák borzolódtak az esőben, suhogtak a szélben. A mélygyökerű fekete fák, fekete görbe hüllőkarokkal csavarodtak össze a sötétben, mint egy óriási lény vonagló belei, melyek most fel fognak engem szívni. A fák! Gondolattalanul, időnkívül, büntetlenül örök törvény alatt, a sötétben létezön: fekete fák.

Azott hervadt lombszag csapott fel a földről kábitón nehezen, mint a mélység lehellete. És én beleereszkedtem a mélységbe. Szétvettem a lábam, hogy süppedjen, nőjön bele a földbe és széttártam a karom, hogy meredjen ággá és akkor kidobtam magamból valamit. Valamit, ami szabad volt, ami akart, ami felelős volt, ami fáj. Kidobtam és odaadtam magam az erdőnek. Ott álltam szétvetett lábakkal és tárt karokkal mozdulatlanul a fekete fák között szélben és esőben és vártam. Vártam a földalatti gyökerek fojtó karolását és a fekete ágak körémfonódását. Vártam az akaratlan, felelőtlen, büntelen, nagy törvényt: a sötétségét. Óh fának lenni! Fának lenni!

És már éreztem belemeredésemet valami nagyobbba. Már éreztem a lehelő lombot: végső pihenő belenyújtozásomat egy nagy magnetikus erő örvényébe. Már éreztem mélyről, mélyről a sötét gyökeret felnyomulni a lábamba, aztán a derekamba vastagon, aztán a fejembe.

Két nap múlva tértem eszméleltre. Anyám ült az ágyam mellett meg a nagy bivaly. Úgy láttam őket, mint egy fátyolon keresztül és nem szóltam hozzájuk. Anyám mindig ott volt. A Gera is többször. Czukker nem jött egyszer sem. Tudtam, hogy ő a beteget nem tartja embernek és szerinte nem azonos az egészséggel, avval akivel ő barátkozott. Őt nem is vártam. De egyszer egy délután sárga napfény uszkált a szobában, mint az aranyhalak az üvegben és akkor mint egy aquarium üvegjén át Andréát láttam. Az anyám kezét fogta. Ezt láttam, de sohasem kérdeztem anyámtól, hogy csakugyan ott volt-e?

Nagyon lassan gyógyultam. Az érettségemet az őszre kellett halasztani. Azon a nyáron egyedül voltam az anyámmal otthon. A majsaiak haza mentek, Wertheimék fürdőbe utaztak. Anyámmal voltam egyedül és akkor ismerkedtem meg vele. Majd erről még beszélek egyszer. Érettségi után rögtön feljöttem Pestre és a következő esztendőben meghalt az anyám. Sohasem kérdeztem meg tőle, honnan ismeri Andréát? Pedig bizonyosan ismerte.

Aztán Pesten a zeneakadémián és aztán a tanárságom... Sok minden van még majd elméselem azt is egyszer... De az mind már csak következmény volt. Andréát még egyszer láttam (illetve talán kétszer), mert lementem ugyan néha anyám sírjához Vásárhelyre, de Andréát sohse láttam. Azt hiszem, hogy olyankor az utcára sem jött ki. Hanem négy év múlva az első és különben utolsó koncertemen. Egész este éreztem, hogy ott van. És a végén, mikor a publikum egy része már kiment és egy csomó ott tollongott a pódium körül, akkor hátul, ahol már üres volt a terem és sötét, az utolsó előtti sorban ott ült megkuporodva, hogy ne vegyem észre. Nagyon komoly és szomorú volt az arca. Mint egy anyának, akinek

beteg a gyereke. Nem tudom, mért éppen ez a hasonlat nyílt a szívembe, már akkor ott a pódiumon. Lerohantam, beszélni akartam vele, de akkorára eltűnt.

Sikerem volt és az újságok dicsérték, de én nagyon jól tudtam, hogy ez nem az igazi . . . És Andrea arca! Egyetlen egy szakértő, jó kritikát kaptam. Harmadnap egy névtelen levélben. Részletesen darabról-darabra. Csak kitűnő muzsikus írhatta. A lényege az volt, hogy „elmosottan és anyagtalannul“ játszom; „fantasztikusan“. (Ezekkel a szavakkal) A technikám felületes és nagyon sokat kell még tanulnom. Meg voltam róla győződve, hogy Andrea írta ezt a levelet. Most is azt hiszem még.

Teljesen igazra volt és én azt nagyon jól tudtam. De ezen nem lehetett segíteni. Ezért nem is adtam több koncertet, hanem tanár lettem. Képtelen voltam rá, hogy napi öt-hat órát gyakoroljak. Nem lustaságból. De a zongorám az ablak mellett állt és én valahányszor a kóttába néztem, mindig azt éreztem, hogy most, most megy el valaki az ablak alatt, aki az egészet megfejtené és akkor minek már a zene is? Kimondhatatlan kín volt magamat egy munkába mint valami keskeny alagutba beleszorítani. És a többi, minden ami még van és lehetne, mint ha véresen szakadt volna le rólam mint a testem tagjai. Borzasztó keskeny minden emberi dolog! Egészen használhatatlan voltam. És még egy baj volt: a tájképek. Én minden muzsikához, melodiához valami tájképet látok. A muzsika felidézi, jelenti azt a tájképet: az ő maga. De ha az ember előtt megnyílik egy ilyen vidék, fájoan intim környék, melyre nem tudja honnan emlékezik és melybe hazatér mint hosszú száműzetésből, hát lehet azt gyakorolni, taktusként, trillánként és futamonként gyakorolni? Nem. Nem tudtam dolgozni és mint tanár is megbízhatatlan voltam. Nagyon haszontalan ember vagyok én Klára és már nem tudtam, hogy mitévő legyek, mikor te végre megjöttél.

Mégegyszer láttam Andreát. A budai zenedében tanítottam akkor és órától jövök be egyszer télen délután. Régi ház és nagy boltos, homályos kapualja van. Éppen mikor oda beérek, akkor fordul be a kapun egy karcsu, magas, fekete szilszkin bundás lefágyolozott nő. Andrea volt. Biztosan ő volt. Egy pillanatra megálltam. A szilszkinbundás alak villámgyorsan a kapu sötét szögletébe húzódik és ott meglapul. Azt hihette, hogy nem vettem észre, mert mindez egy másodpercig sem tartott. Aztán megyek előre. A kapuhoz érek, a szilszkinbundás ott lapul a sötét sarokban. (Ha a karomat kinyújtom, talán elértem volna). És én merev arccal nézek magam elé és ki-megyek. Vagy tíz lépés mulva megállok és visszafordulok. Mégis meg kell nézni, hátha csakugyan Andrea? (Ezt mondtam magamban, pedig mikor a kapunyílásban megjelent biztosan tudtam, hogy ő az). Visszamentem és elmentem a sötét sarok mellett megint mereven előre nézve és felmentem a lépcsőn, mintha odafent felejtettem volna valamit. Mikor visszajöttem, már nem volt ott senki.

Andreát nem láttam azóta. De gyakran láttam nőket, akik . . . hogy mondjam . . . hasonlítottak hozzá, hanem mintha tőle jöttek

volna. Vagy mintha álarcban ő maga volna. Gyakran ért olyan tekintet, hogy hirtelen Andreát éreztem, hogy követ, hogy ellenőriz. Említettem már a kis Agótát is, úgy-e? Körül voltam véve... De te most magadhoz vettél Klára... Adjad a kezed... Sok minden volt még... De már szétgurul ahogy az öledbe szórom... Most te tartsad... Ugye nem mertem elindulni a lelkem után? Mert Andrea letépte a gyökeréről és mert körül voltam véve és mert Mari lámpája himbált az úton... De most kint vagyok, nálad vagyok... Klára!...

ISTEN TENYERÉN

Valahol messze a harmatos mezőben egy láthatatlan kasza pengett és fehér hajnali szelek zúgatták a berzenkedő fákat édes ízű vizszagot hozván a Duna felől.

A pomázi országúton ballagtak ketten a magas jegenyék alatt álmosan, összetámaszkodva mint a részegek és karcu árnyékuk kifutott messzire a katángvirágos árkon túl a jegenyék árnyékai mellé. Mert a nap épen felkelt.

— Nagyon álmos vagy édes? — kérdezte János. (Átvirradt, sápadt arcán világítottak a szeplők és táguult, mámoros szemei tükröztek a napot) — Álmos vagy édes? — kérdezte az asszonyt, aki fejét a vállára hajtotta és ide-oda fészkelődött.

— Üm... ümm... gügyögött Klára. Aztán arcát a szélnek fordította és belemosolygott. — Kedves szél — mondta félálomban.

— Hunyd be a szemed édes, majd én vezetek. Így is lehet aludni. Nemsokára falut érünk és keresünk jó szállást. Hunyd be a szemed édes.

— Nem hunyom — duruzsolt Klára a férfi vállán. — Én is nézni akarom a mást.

— Mit akarsz nézni édes?

— A mást. Hogy más lett a világ. Mert úgy-e tegnap el-súlyedt és most minden megváltozott? Én is nézni akarom.

János csodálkozva és fürkészve nézett körül a párás mezőn.

— Persze hogy más! Csak meg kell jól nézni. A maszk szemnyílásain keresztül kell nézni. Látod, hogy más arc van mögötte? Mert az semmi, hogy a hegyek és a fák nem változtak. De ha most azt mondom „hegy!“ az most nem csak a maszknak szól. Ha azt mondom: fa! Hallod? Fa! fa! Ez keresztül üt a maszkon. Ez eléri! Ez ő!

János megállt egy szép jegenye előtt és simogatta a törzsét.

— Te is Klára! Fogd meg, simogasd. Tegnap még papírmásé volt. Most igazi. Nem érzed? Meleg!

— Fa! — mondta Klára álmosan simogatva szép jegenyét. — De úgy-e akkor nekem se kell visszamenni a Braun úrhoz a petrolumboltba? Ugye nem kell? — hizelkedett Klára bóbiskolva. — Ne kelljen!

János lehajolt és a kezével megveregette a földet. — Te is Klára. Hajolj le. Tapogasd meg. Érzed, hogy föld? Ez nem kód.

Ez igazi valóság. — János toppantott és nagyott ugrott. — Föld! Föld! — kiabálta gesztikulálva.

Aztán tovább ballagtak az országúton összetámaszkodva mint a részegek és árnyékuk a nedvesfekete szántáson mászott utánuk a jegenyék végtelen árnyéklétráján.

— Ugye — szólalt meg Klára — mi most kimentünk az osztályból és valami mást csinálunk?

— Kimentünk! — vetette fel János a fejét és borzas, nagy vörös haja lángolt a szélben. — Most kint vagyunk! Kint, kint, kint!! — kiabálta. — Klára, kint vagyunk szabadon: Isten tenyerén! Nincs igazgató, nincs család, nincs pénz, nincs semmi! Szabad az út, szép országút! Mehetünk. Mehetünk ahova akarunk. Akarsz erre, jobbra keresztül menni a mezőkön és mindig csak arra menni? Arra a kémények mögé? Csak mondd, mert lehet. Akarsz oda felmenni a hegyek közé? Ahova akarsz. Nincs igazgató. Mehetünk a lelkünk után.

— Ugye jó? — suttogta Klára a férfi vállán. — Most ugye rend lesz. Nem lesz kétféle. Csak ami igazán van.

— Te vagy igazán! — mondta János és megállt hirtelen, mintha megijedt volna. Aztán szembefordult Klárával és riadt csodálkozással nézte kék felöltőjét, mely még mindig oly gyüretlen rendes volt, mintha most vette volna fel és nézte kócsagtollas kalapját, a szélben lobogó fátylát. Aztán hozzányúlt óvatosan, ahogy a vakok tapogatnak és a gyerekek.

— Te vagy igazán — mondta álmélkodva.

És tovább ballagtak összetámaszkodva, mint a részegek. Pacsirtatrillák szikráztak a levegőben és fiatal méhek ringatóztak a hímáló, kék katángvirágokon. És félértelmű, mámoros szavaik is tétován, hímálva lengtek át egymáshoz a melegedő szélben.

— Ugye jó? — duruzsolta Klára. — A csuhás is idejőjön a San Marco kolostorból. A fjordparti ház is idejőjön. Minden itt legyen. A tizenhétéves is. Elmegyünk érte együtt és hazahozzuk. Jó?

— Világ! — mondta János a napos mezőt nézve. — Világ! Házuk, kertünk, édes otthonunk! Miért féltünk tőled? — Kerek szeméből kicsordult a könny.

Akkor a Római-fürdő felől kocsí közeledett zörögve. Egészen messze volt még és egészen kicsike, de a vasalása már idecsillogott, mintha égtek volna a kerekei. Ok csak ballagtak. Láruk előtt az útról picí lepkek kék szírombokrai porzottak fel és ragyogó aranylegyek zúgva mint csillogó fémsörét.

— Kedves — mosolygott Klára félálmában a férfi vállán. — Most már azt is tudni fogjuk, mi van a téglákkal? Szép piros téglák!

— Tudni fogjuk!

— Talán ezek a jegenyék az én régi fikuszaim — folytatta Klára. — Az nem lehet?

— A fáknak gyökerük van — mondta János. — Nekik nem kell kitalálni, hol vannak otthon... Milyen tiszták a fák!

— Azért akartál te is fa lenni?

— De most már mi is otthon vagyunk — tette hozzá János.

— Azért lehet már hozzánk jönni. Dorn Lujza hozzánk jött. Ugye? — kérdezte Klára.

Akkor odaát a Dunán egy hajó bukkant elő a sziget mögül: távol kis, fehér, zakatoló hajó és valami muzsikát szaggatott el róla a szél és hozott a jegenyék alá.

— Nézd hajó.

— Banda van rajta.

— Talán vasárnap van?

A távoli, kis hajón egy réztrombita csillant meg és tüzelt a napban, mint a fáklya.

— Talán vasárnap van?

Így beszéltek tétova, mámoros szavakkal és ballagtak a pomázi úton, melyen kétoldalt óriás jegenyék sötét oszlopsora zúgott a langyos szélben. De Klára el-elaludt János vállán és olyankor megbotlott.

— Várjuk be azt a kocsit édes és kérjük meg, hogy vigyen be a faluba. Alljunk meg. Hiszen nem tudsz már menni szegénykém.

Egyfogatu, könnyű úri bricska közedett, különös citromsárgaszínű. Magas szépformájú pej húzta erős trappban és a csillogó vasalás és szerszám ezüstszikrázásba borított kocsit, lovat.

— Látod-e, már lassít. Bennünket látott meg, azért lassít — örvendezett János. — A kocsis ül rajta egyedül, hát felvehet. Ez értünk jön! Tudtam, hogy ez a kocsí értünk jön!

— Az nem kocsis — figyelt fel Klára.

— Válmí gazdatisztféle lehet.

— Az nem gazdatiszt.

— Csakugyan olyan az arca, akár egy szerzetes papé: Ez talán egy áruhás, aki most értünk jön.

— Nézd, megállt. Nem akar idejönni — mondta Klára egyre figyelmesebben.

— Azért állt meg, hogy menjünk már oda. Gyere!

— Haragosan néz ránk — mondta Klára.

— Dehogy! Mért haragudnék?

— De haragszik.

— Hát mégse kérjük meg? — ingadozott János.

— A Dorn Lujza is haragudott ránk — mondta Klára. — Gyere!

És kéz kézben mint a gyerekek elindultak a citromsárga bricska felé, mely húsz lépésnyire megállt az úton.

A bakon egy furcsa kis zömök ember ült. Barna bőrkabátja és csizmája miatt nézte őt János gazdásznak. De az arca félreismerhetetlenül könnyek közt élő ember szellemi munkában átdolgozott arca volt. Nem illett a kezébe a gyepő. Hatalmas, dudosos homloka, mint egy vad hegyvidék, éles sasorán nagy feketekarimás pápaszem, mely mögül nyugtalan kis szemek szűrtak ki. Száraz, szállkás gót faszobrok haragos aszkétafejeire emlékeztetett. És az egész arc lefelé keskenyedve kis deres szakállba hegyesedett, hogy tiszta háromszög formája volt akár egy mértani ábra.

(Folytatjuk.)

JEGYZETEK

A JOG: KENYÉR

Sőt mondhatjuk: *hús* is. Mondjuk különösen azoknak, akik egyre rángatják a lélekharangot a parlamentarizmus fölött és szemrehányást tesznek a demokráciának, amiért az általános választójoggal sem sikerült a világot boldoggá tenni s hiábavaló erőpocsékolásnak minősítik azt a tagadhatatlanul nagy és hosszas küzdelmet, amelyet egyes országok demokratikus polgársága és szervezett munkássága az általános választójog törvénybeiktatásáért folytatott. Igaz, hogy nem boldog az ember az általános választójog sem régi, sem új parlamentjeinek országaiban; de ez csak azt mutatja, hogy az általános választójog sem varázsszer, hanem csak a „rólunk-nélkülünk” féle törvényhozás megszüntetése s egyik eszköze a haladás, a népjólét előmozdításának. Az osztrák szociáldemokrácia, amely a Habsburg-reakció fellegyvára ellen ragyogó történelmi példának beillő harcban vitte diadalra a parlamenti demokrácia lobogóját, nemcsak a munkásosztály, hanem a világháborúból csonkán megmaradt Ausztria létét menti meg most az általános választójoggal. Mert elképzelni is szörnyű: mi történnék most Ausztriában osztályparlamenttel, a melyben a széles néprétegeknek nem volna értelemes, döntő képviselőjük? Vagy a dolgozó osztályok rabszolgasors-

ba taszítása és lassu éhhalállal pusztulása — vagy irtózatos anarchia. Így pedig még mindig van remény az ifju köztársaságnak a mindentéle bajok örvényéből való megszabadulására.

Csak két jellemző részletet emelünk ki erre vonatkozólag.

Az osztrák iparban aránylag feltűnően alacsony a munkanélküliség. Ennek nemcsak a romlott osztrák valuta az oka, amely megkönnyíti a kivittelt és így főtartja a termelés mennyiségi színvonalát. Ez egymagában nem biztosítaná az üzemek zavartalan működését, hiszen a gyárak és vállalatok nagy része állandóan csökkenteni akarja a termelést és csökkenteni is, sőt sokan meg is szüntetnék, hiszen a tőke az utóbbi időkben aránytalanul dúsabb gyümölcsöket terem a börzei valutaszpekuláció állandó hausseföretegében, mint a gyárban, műhelyben s nagyon kevés az a kapitalista, akit tőkéjének elhelyezésében inkább a nemzeti termelés érdekei, mint a minél nagyobb haszonra való törekvés irányítanak. Ezért még Marx sem haragudott a tőkésekre, mert ez nem egyéni gonoszság vagy erkölcstelenség, hanem a tőke természetéből szükségszerűen fakadó kényszerítő szabály. Az osztrák gyári és nagyipari tőke azonban nem rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy tetszése szerint változtassa működése területét, nem vonulhat át az üzemek-

ből a tőzsdére. Mi ennek az oka? Az általános választójog. Mert az általános választójog parlamentje korlátot emelt a munkások létszáma csökkentésének. A nagyobb üzemek munkásaikat csak hatósági engedelemmel bocsájthatják el s ennek a hatóságnak működésében döntő súllyal vesznek részt a munkásszervezetek képviselői. Így akadályozza meg az általános választójog a munkanélküliek szaporodását, amire pedig a mostani haszonnal meg nem elégedő töke erősen törekszik, mint azt a munkáslétszám csökkentésére irányuló kérelmek tanúsítják. Az illetékes hatóság e kérelmek legnagyobb részét elutasítja s ezzel nemcsak munkásosztályérdeket véd, hanem az általános gazdasági helyzet romlásának ütemét is meglassítja s így az állam föntartásának lehetőségét legalább is időnyeréssel biztosítja. Nemcsak a munkás *kenyerét*, hanem az egész ország érdekét is oltalmazza tehát az általános választójog.

Másik érdekes jelensége az általános választójog üdvös hatásának éppen az osztrák parlament mult csütörtöki üléséből tárul elénk. Ezen az ülésen a szó szoros értelmében a *húst* mentette meg Ausztria dolgozó népe számára az általános választójog. Ezen az ülésen ugyanis Freundlich Emma szociáldemokrata képviselő indítványt terjesztett a nemzetgyűlés elé, amely szerint utasítja a nemzetgyűlés a szövetségi kormányt, hogy a *jószágkivittelt azonnal szüntesse meg*. A keresztényszociális és nagynémet pártoknak *paraszt-kerületekben* választott képviselői a jószágkivétel mellett szólaltak föl, hiven választóik önző érdekeihez, mert az osztrák köztár-

saság parasztja sem sokat törődik azzal, ha éhen pusztul is a szerencsétlen városi dolgozó nép, csak ő idegen valutát kapjon a jószágért.

Egy szocialista képviselő névszerinti szavazást kért. És mi történt? A keresztényszociális és nagynémet pártok *városi kerületekben* választott képviselői *együtt szavaztak a szociáldemokratákkal* s így 13 ellen 119 szavazattal elfogadták Freundlich indítványát, mert nyíltan nem mertek arra szavazni, hogy választóik szájából még az osztrák földön tenyésztett jószág húsát is kivegyék vagy azt még jobban megdrágítsák. Minden egyes városi szavazó húsfogyasztó, minden parasztszavazó hústermelő s amikor ez a két érdek, a féktelen haszon és a létfontartás érdeke ilyen szemmeláthatóan összeütkezik, a fogyasztók képviselői nem lehetnek oly ostobán vakmerőek, hogy választóik érdekei ellen szavazzanak. Az a városi polgár, az az ipari munkás, akinek asztalára ezután hús kerül, a gazdasági és politikai viszonyok összefüggésének fölismerése alapján megállapíthatja, hogy azt a húst tetemesrészben az általános választójognak köszönheti.

ORMOS EDE

FRÁZIS

Akarsz mellbe ütni költőt, szónokot? Mond nekik, hogy frázisokat csépelnek. Mond nekik, hogy szeretik a patinás szavakat s a gondolatot aláfestő mul-tat. Költő és szónok, akartok visszavágni a kritikusnak? Mondjátok neki, hogy már az maga frázis, ahogy ki-mondja: frázis. Költő és kritikus, akartok ellenem fordulni? Mondjátok nekem, hogy e megállapításom sem más, mint ostoba frázis.

Frázis!

+

A legáltalánosabban elterjedt megállapítás szerint a frázis a gondolatnak (legyen az nyelvi, vagy zenei gondolat)

egy oly kifejezése, amelyiket régóta sokan és sokat használnak s amelyik az igazságnak csupán a felületét érinti. Hát bizony ez nagyon fölszínes megállapítás. De mint minden fölületes megállapítás: magán viseli az igazság színtét.

A frázist csakugyan régóta, sokan és sokat használják s a mai fűlnek csakugyan fölszínes megállapítás. De ez nem minden. A frázis monográfiája korántsem tud ilyen egyszerűen végezni vele s kénytelen megállapítani, hogy a frázis sokkal bonyolultabb valami, mintsem azt pár ilyen odavetett szóval körülírhatná. Mert nem minden kifejezés frázis, amit régóta használnak, ellenben vannak itéletek, amelyek ma születnek meg és mégis frázis-szerűen hatnak. És a frázis fölszínes igazság, mondják, de vannak frázisok, amelyek csodálatos mélységük miatt hangzanak azoknak.*

Tovább megyek és azt állítom, hogy sohasem leszünk képesek olyan kritikai kereteket formálni, amelyek a frázis minden alkotó jegyét magukban foglalják, annyira, hogy bizonyos előismeretek alapján egy novellából kiszakított kifejezésre az igazság teljes erejével lehessen lesújtani, hogy: frázis. De úgy frázis, mint ahogy a versre rá lehet mondani, hogy: líra, vagy: epika; hogy tehát mindenkinek egyformán frázis legyen. A százszor letácolt frázis gyártó néha érzékeny őszinteséggel veheti védelmébe egy-egy frázisnak titulált szíve gyermekét, mert neki nem frázis az, amit más annak lát komoly okok alapján.

Hatoljunk a gondolat gyökeréig. A frázis kifejezése egy gondolatnak. A frázis gondolatnak és hangulatnak, amit a szajkó használat következtében a frázis már nem bír fölkelteni. Hiszen azért frázis. „Olyan volt a lány, mint

* Itt megjegyzem, hogy a frázis nevezet két fogalom körnek felel meg. Mert más, amikor egy fényesre koppatott hasonlatra szögezik: frázis ez más, mikor nagyhangu kijelentésekre, amelyek puffognak, elismeret arcátlanul követnek, de voltaképpen semmit sem mondanak. Ez utóbbit ezáltal nem kerül tárgyalás alá. Ennek analízise különben is könnyebb feladat, mert az ilyenfajta frázis nem más, mint olyan megállapítás, mely első pillanatban igaznak látszik s amelyet vagy tekintély súlya alatt, vagy előítélet következtében el is kellene fogadni, de amelyik valójában nem teljes igazság és nem orvosság. Ilyen pl.: „Meg van oldva a társadalmi kérdés, csak az emberek jók, igazak s tiszták legyenek.” Hiszen éppen ez az! Azon fordul meg minden, hogy ez miképpen lehetséges s a frázis éppen ezt a pontot kerüli meg.

a májusi hajnal”. Vagy: „Lefutott előttem múlt, jövő”. Ki szűri ma már hangulatá a lány képét, aki olyan volt, mint a májusi hajnal? Egyszer — időkkel ezelőtt — mikor szerelmes ifjú májusi reggel szembenézett a nappal, vibráltak a nap előtt lila ködök és a virágfejekken harmatszemek fénylettek, szerelmes ifjú májusi hajnal leroskadtt a fűbe és kitérta szívét a nagy Természetnek. És a Természet szívébe látott és az ifjú a Természet szívébe és ott is a leány képét látta. Könnyes szemek harmatsöppje, bánatos arcok koronája, összeolvadt előtte forró tűzben a lány és a hajnal. Akkor szívéből tépte a kiáltást és véréből szívta a hangulatot: olyan vagy én szerelmemem, mint a májusi hajnal. De aztán, hogy sorokba tördelte, rimet facsart rá s száz ajakra írta, befolyótódot a mélység, mely a szavakon keresztül az átél valóságba nyitott. Az olvasó átsiklott a kifejezésen, azt mondta: szép, de nem verődött ki szíve falán a hangulat, nem éjtette meg a szavak nyomán a május; azt is mondhatta volna, hogy: frázis. Csak azért nem mondta, mert a költő betűből kikiabált az őszinteség. Mert tudatlanul érezte, hogy az, amiből neki csak a szavak, a fogalmak futottak eléje, a költőnél átél valóság, átértett hangulat volt. Később, mikor ezt sem vette észre, már csakugyan azt mondta: frázis.

Egy poeta egyszer megéhezett és egy verset írt. Azért éhezett meg, mert nem volt pénze. Azért írt verset, hogy legyen. És a versébe véletlenül belekerült ez a frázis: olyan volt, mint a májusi hajnal. És volt egy fiatalember, aki szerelmes volt és aki kora májusi hajnal a mezőket járta és olvasta ezt a verset. És akkor hirtelen átnyíllott valami a szíven. Átnyíllott a szíven ugyanaz a hangulat... a lila ködök, a harmatos, könnyes szemek... ugyanaz a teremtő hangulat, mely egykor ama rokonlélekben megszülte a költeményt és abban a pillanatban neki már nem volt frázis a májusi hajnal. A versfaragónak az volt, de neki átérgett valóság, őszinte élmény: nem frázis.

Egyetlen módon lehetséges csak a frázist leleplezni: ha ismerjük az író teremtő lelkét, ahonnan fakad és ismerjük az olvasó befogadó lelkét, ahol visszhangzásokat fakaszt a gondolat. Semmiféle más úton nem tudunk a frázishoz hozzáférni. Az melléke, hogy

ócska dolog, fölszínes féligazság valami, az a kérdés, lélekből fakad-e, azaz őszinte-e. Szavak játéka átnyilaló átélés nélkül: frázis.

Itt most a dolog kettőségre kell rámutatnom. A kifejezésnek két lélekhez van köze. Az íróéhoz és az olvasóéhoz. És ha a kifejezés csak a lélek szempontjából lehet frázis, frázis lehet valami az író és az: az olvasó szempontjából.

Megtörténhetik, hogy az író szempontjából frázis az olvasónak fájdalmas valóság. (Mert minden frázis mélyén ott van a gondolat és a hangulat.) Megtörténhetik, hogy egy őszinte író közhírsége nem ért meg és kijelentései frázisszerűen hatnak. Sőt még az is megtörténhetik, hogy az író frázist szül és az olvasó frázisnak veszi. Csak az a ritka eset, mikor az író *nem* ír frázist és az olvasó azokat *nem* olvassa frázisként.

+

Manapság nagyon kevesen olvasnak úgy, hogy a gondolat kifejezések gyökeréig hatolnának. Az érzelmes lelkűek, a minden romantikára rezonálókkal inkább a helyzet, a történet fájdalmaiba sirják bele fájdalmaikat, mint egy-egy kifejezés megrendítően mély szépségébe. Hangulataik nem mondatonként változnak, hanem fejezetenként. Hangulataik olmos erő és paszszát szél, nem tarka felhőkből támadó vihar és tájfun.

Manapság a könyveket nem olvasák, hanem falják. Atrohannak a sűrű betűs leírások felett. Szemeikkel csak a betűk tetejét kapják el s csak a betűk tetején kitornyosodott értelmet. Kárba vesznek a zseni mély átélései, melyekről gyakran csak egy-egy szó ad képet és érvényesül a betűk tömeghatása.

Csak egy hely van, ahol az embert a mondanivaló életarásának szociális módja a kifejezések mélységéig vezetheti. A színpad és a vele egy lényegű szöszék.

Olvadás közben az értelem és a vele járó hangulat csak a szemeken keresztül férközhetik a lélekbe. A fekete betűk szemlélése, a gondolat, a kifejezés értelmének a megtalálása: az első lépcső és e szürke jelekre való rávilágítás, a rokonérzelmek fölfakadása volna a második. Nem így azonban a színpadon.

A színpadi művészetnek éppen az

a lényege, hogy a színész alakjával, hangjával, szemével, arckifejezésével annak az egyének alakját, hangját és arckifejezését utánozza, aki a szövegből eléje tárul. És a jó színész ezt csak úgy tudja elérni, ha a leírt szavakat nem frázisszerűen tolja ki a szájából — ami kezdő színészek sajátsága, — hanem úgy, hogy a szavak olyan benyomást tegyenek, mintha azok most rohantak volna föl a lelkéből. És az arca és az alakja is mind azt mutatja, hogy *ő benne* él mondanivalóiban, hogy a szavak *belőle* jöttek ki és nem a szerepből másolta át magára. Ha a szerepe azt kívánja, hogy essék kétségbe, akkor hangja el fog rekedni, szeméi gyorsan és aprókat fognak villanni, járása gyors és ingadozó lesz és mindez azért, mert egy hasonló lelki hangulatban hánykódó ember belső hangulatát önkéntelenül is ezekkel a külső jelekkel kíséri és mi, a nézők, hozzá vagyunk szokva ehhez és nem tudjuk *művészséggel* elhinni a szájonki-buggyanó szavak őszinteségét, ha ezek nem festik alá és nem háttérzik.

S mi ennek a következménye? Az, hogy bennünket megrendít minden szó, minden kép, ami egy jó színész, vagy jó szónok ajkáról így elröppen. A színész szeme villanása, hangjának színe visszhangzásokat kelet bennünk és egyetlen kifejezését sem szalasztjuk el frázisként, hanem átéljük azokat és teremjük rá a hangulatokat.

A színésznek és a szónoknak tehát a hangulatok fölkeltesére több eszköz áll rendelkezésére, mint a nyomtatott papírnak. Mikor az írott szó azt jelzi, hogy: Bánk *stb.*, akkor mi ezt szinte közönyösen olvassuk át, míg ha a Bánkot ábrázoló színészt valóban sirni látjuk, halljuk, a mi könnyeink is előtörnek.

+

Annak, hogy az elénk toluó mondatok, szavak egyuttal nem tárják föl magukat előttünk és mi csak felületesen kapkodjuk el értelmüket, mélyebb átélések nélkül, egyik oka a mostanában fölbuzgó gondolatbőség s a gondolatok gyors vibrálása. A mondanivaló szemléltetésére fősorakozott hasonlatok és epizód gondolatok máris a szemébe fut. Olyan ez, mint hosszanti völgyben jár a vándor útja, ki sűrűn bukkan keresztvölgyekre s egyikbe sem tud belejárni, csupán elfut előttük. Mert nincs ideje. Mert sietni kell. A

szavakra ráfektetjük a szemünket, de nem öleljük magunkhoz s frázisként hullatjuk el a gondolatokat.

Annyi gondolat, amennyi hajdan egy zsolttában, vagy egy hat soros kis strofában fakadt föl, ma kifejezésre jutva tízannyi helyet és időt követel. Ma nem tudnak az írók tömören és röviden írni; gondolataik hosszú uszályban úsznak el előttünk. Igaz, hogy ezt nem róhatjuk föl hibájukul; ez talán tökéletesebb művészi forma, mint a régi, mely a gondolatot csak körülhárított folttjában adta s nem törekedett arra, hogy a gondolatfoltok összeolvadjanak. Két gondolatot, két lépcsőt az eszmemenetben, úgy állít egymás mellé a régi írásmód, hogy nem boltozza át a köztük táguló közt gondolat ívekkel. Ezt az olvasóra, illetve hallgatóra bizza, ki lassan olvasztja magába a gondolatfoltokat s a tövében fölbuzgó hangulattal hidal át a következő gondolatfoltig. A ma írója ezt nem bizza az olvasóra; ezt megteszi ő maga.

Kicsoda képes arra, hogy Szabó Dezsőt átélje és minden föltermett gondolatára rezonáljon anélkül, hogy ne lassítaná meg az olvasás iramát. Szabó Dezsőt nem lehet úgy olvasni, mint egy francia regényt. De úgy olvassák és azért tűnik föl a Szabó irálya sokaknak szabályosnak és frázisszerűnek. A bibliát sem lehet gyorsan olvasni, de még Adyt sem.

Van még egy oka annak, hogy a ma irodalmát frázisszerűen olvassák. Ez az ok a nyelv természetében rejlik.

A tágabb értelemben fölfogott beszéd célja az, hogy a bennünk tapasztalt, vagy fölbukkanó értelemeket, képeket, hangulatokat valami közvetítés segítségével egy fölünk függetlenül élő lélekben fölkeltjük. Ezt legkönnyebben szemléltetéssel érhetjük el. A legtisztább megértetés e szemléltetés. A nyelv már tökéletlenebb, mert nem tudja egészen hű képét adni a lélekben forróknak s így nem is képes azokat teljesen fölkeltetni. A nyelv hajlik az elvonások felé. Anélkül ad tudomásul értelemeket, hogy azoknak képét a tudatban fölmerítené. Ma már nem igen jelenik meg előttünk a tűző nap, amikor azt halljuk, hogy a „nap süt“, ámbár az értelmet ebből magunkévá tettük. A tiszta megértés pedig az volna, hogy a képek jelképei bennünk mindig fölrajzolják a megfelelő képeket. Aztán vannak fogalmak, melyek-

nek nincs megfelelő szemléleti képük. Ezek az elvont nevek. Ezek említésére lehetetlen képet formálnunk s így lehetetlen a szemléleti átélés, a tökéletes megértés, az abszolút frázismentesség. Beszélgetésünk ezért valójában legtöbbször fráziszerű.

Ideálképpen fölláthatnók azt a követelményt, hogy az író minden gondolatát mélyebb vizekből merítse és az olvasó minden gondolat sodrába beleereszkedjék, de nem tehetjük. Lehetetlenséget kívánunk, ami nem lehet a célunk. Ettől az ideális állapottól az irodalom már rég eltávolodott és fejlődésében olyan irányt vett föl, mely mind messzebb-messzebb jut tőle. Ilyen módszerrel az Elsodort Falu elolvasása hónapokba kerülne; megírása esztendőkre. Hanem kifejlődött a modern emberi lélekben az írásnak és olvasásnak egy új módja, mely hangulatba és eszmemenetbe illeszti a gondolatokat anélkül, hogy aljig kotorná s amely némiképp biztosítja a művészet őszinteségét, frázismentességét.

Anélkül, hogy megjelenne előttünk a tűző nap, mi megértjük, hogy a nap süt. Nem gondolunk utánna a vihar nyomán egymásra dőlt szálerdőnek, de tudjuk, hogy mi történt és érezzük, hogy mi történt. A szavak kopognak a dobhártyán és belefurják magukat értelmünkbe anélkül, hogy öntudatosítanak, ráviharunk a fekete betűkre tudatalatti átérzések folytán. A sokszínű hasonlatokat sokszínű hangulattal kísérjük, értelmi odagondolás nélkül. Azt hisszük, hogy a gondolat csak a szemünkig ért és onnan visszapatant, de a gondolat belülről már kiteremtte a hangulatbéli rezonanciát.

Nem olyan folyamat ez, mint az öntudatos hangulatkelés. Nem azért komorodik el előttünk egy fekete csik, mert tudatosan átéltük a gondolatot s az értésből folyik ez. Mi nem tapogatózunk végig tudatunkkal a gondolatot. Nem lépünk rá a hasonlat minden pontjára. Mi csak átfutunk felette, éppen hogy a kiabáló értelmet kapjuk el, de a hangulat mégis ráviharzik, mert a hasonlatot tudat alatt tökéletesen átfogja az emberi lélek. És így a hasonlatok, mint értelem, nem illeszkednek bele teljesen lelkünkbe, de igen, mint amelyek szinesítik a hangulatot. Olyanok, mint a halk kísérő zene.

És ilyenformán van ez az irásnál is. Az író nem gondol utánna minden hasonlatának. A mondatonkint változó értelem vibráló hangulatokkal jár s a teremtő lélek mélyéből fölbukkan egy hasonlat, mely annak a hangulatnak megfelel, mely annak a színéből lett. S minél nagyobb a teremtő lángész, annál nagyobb a megfelelőség; annál találozabbak a hasonlatok.

Regényolvasás után sokan ráeszmélnek, hogy a történet dolgokról képet formáltak. Iserik a házat, melyben a hős él és az erdőt, hol különös dolgok történnek. Olvasás közben a tudatalattiság mindent rendszerbe rendez. Ez a lelki tény szemléletesen bizonyítja az elmondottakat. Az ilyen tudatalatti rendezés kelti föl a hangulatokat, melyek természetüknél fogva mindig fölszínre emelkednek.

S néha az értelem elmosódik, de a hangulat emléke megmarad. Nem tudom mi volt benne, de nagyon szép volt — mondják néha. Felkeltett hangulataink gyakran huzamosabbak, mint a fölszínre elkapott értelem.

+

Nem akar ez a pár sor többet, mint elmondani egyet-mást a frázisról, anélkül, hogy teljességre törekedne. A tárgy ezzel korántsincs kimerítve, csak éppen halvány körvonalakkal körülkötve, mint készülő térkép. De azt hisszük, hogy a főbb mondanivalók mind sorra kerültek s sikerült a frázis megítélését talán új szempontok alá helyezni.

BALÁZS FERENC

ZOLA NATURALIZMUSA ÉS A SZOCALIZMUS

A tizennyolc és tizenkilencedik századok társadalmainak sorozatos forradalma, szükségszerűen kitermelte magából az irodalmi forradalmakat is. Az irodalom a formalizmus álklasszikus fűzőjében feszengett évszázadokon át és ha jött is elvtelve egy-egy nagyság, ki mondanivalójában szétfeszítette az antik építkezések szigorú kompozícióit, könnyedén átugrottak rajta a tradíciók éber eltartottjai és hirdették tovább az egyedül üdvözítő formát. Shakespeare, hosszú ideig

elfeledett volt, Voltaire-t, a hivatalosok különcként minősítették, az enciklopedisták lázadók voltak. A regényírás új nagymesterét, Stendhal-t nem vették tudomásul. Hugo Viktor a romantícizmus nagymestere dobta bele a köztudatba, „A művészet öncél” című találmányát, amelyet a Cromwel előszavában érdekesen, de mindenesetre nagy vitát provokálva fejtett ki.

Talán sohasem született termékenyebb jelszó „A művészet öncél” kimondásánál. Kezdték vizsgálni az irodalom célját. Komoly harcok indultak meg a kérdés fellett és felmerültek mindazon szempontok, amelyek még a mai napig is problémák maradtak.

A konzervatív kritikusok kimondták a tételt: az irodalom célja a nevelés. A modern kritikusok tiltakoztak minden program ellen. Az író látását nem szabad semmi céllal elállni, mert szemlélődésének határtalansága alárendelődik egy társadalom által kiépített dogmának, mely kérdéses, hogy a legjobb igazságon lette-e felépítve? A vtába döntő hangon szólt bele Hippolyte Taine, a francia irodalom legtöbbet átfogószellemű kritikus. Taine, ki az irodalom nagyságává rehabilitálta Stendhal-t, a nagy pszichologus író, kimondta, hogy az irodalomba bele kell vinni a tudományos eljárást és az emberi lélektant ép olyan módszerrel kell megvilágítani, mintahogy a vegyész teszi a maga anyagával, a savakkal. A tényekbe az írónak nem szabad a saját szubjektivitását belevinni, mert nem biztos, hogy nem alakítja-e át az igazságot. Az írónak hideg pontossággal kell lemérnie a tények önmagukban megnyilatkozó sajátságait, hogy az elváltozások és egy-

másrahatások tiszta rajzából kialakuljon: az emberi lélek. Taine, tételeinek igazolásául idézi Stendhal-t, mesterét az iniciatívában és hivatkozik Balzacra, a társadalom tisztaszemű megfigyelőjére. A vitából megszületnek az irodalmi iskolák. Az úgynevezett realizmusnak nagy írói voltak Stendhal, Balzac és Flaubert, ki tiszta művészetére hivatkozva, tiltakozott minden „izmustól“, hogy alig felmérhető mélységét egy határtalan pesszimizmusban élje ki.

A kérdések és nézetek ez özőnben lépett fel egy új programm messzehangzó harsónájával Zola Emil. Zola kinyilatkoztatta, hogy az egyedüli megváltó módszer az irodalomban: a Naturalizmus. Két súlyos vita és tudományos jelleggel felruházott kötetet írt erről a kérdésről. Kifeti, hogy a természet riportszerű megfigyelése képes csak a valóságot a maga megnyilvánulási formájában közölni, minden kizárásával az írói szubjektivitásnak. Például: elmegy regényalakod lakására, ágya mellé ülsz, figyeled léleketzvetéletét, reggel az ébredését, mosakodását, öltözködését, járását, elmenését a hivatalba, gyárba, vásárcsarnokba, éhségét, a gyomra korgását, élettani funkcióknak kitöréseit, vágyát, szeretkezését, és ezt pontosan lejegyezve kijön az ember portréja a maga természeti voltában.

Ennek a módszernek dogmatikus keresztülvételét tűzte ki célul és eredményül Zola Emil. Hogy eljárását tudományos alapra fektesse, balzaci mintára egy egységes kompozícióju regénysorozatot írt a Rougon-Macquart cím alatt. E húsz kötetből álló, összefüggő regényciklusban foglalta össze, mindazon természettudományi té-

teleket, amelyeket oly nagyon is önkényesen formulázott meg élet-tani, társadalmi, erkölcsi igazságokká. A regénysorozatban egy családfának a történetét dolgozza fel. A módszer a vezérfonal az elv játssza a vezérmotívumot: a Naturalizmus. Ez az objektív szemlélet szörnyü tömegeket mozgat meg a csoportosítás azon önkényes princípiumával, hogy minden jelenség tudományos igazságok bizonyító elemévé váljon. Az elemeknek kategóriái adottak: a szociológia, a biológia, a fiziológia, a képletek készen vannak, alkalmazzuk rájuk a jelenségeket, rajzoljuk fel a szimptomákat, a tömegek mozgására, az egyén szándékára, melyet a mester — Taine — millió elmélete elhatározóan befolyásol és mindent a sok sajátosságot az élet praktikus síkján kereszteljük, hogy a látszólagos komplikációkban a szándékok rendje szabályos kettős sorokat alkosson; kész a naturalizmus koncepcioja: Zola tudományos irodalma.

Ha már most ennyi elfogultságnak a kérdését felismertük, kíváncsiak vagyunk arra, hogy mi az oka annak, hogy Zola Emil irodalmát tartják a szociálista világfelfogással legrokonabb vonatkozásának. Ennek az okát ép abban fogjuk megtalálni, ami ellen Zola a leghevesebben tiltakozott; hogy túlságosan — mondhatnánk romantikusan — szubjektív volt és közvetlenül, személyesen, a szenvedő, az elnyomott emberiséggel érzett. Ez a mély, emberi képessége a nagyszabásu epikus szélesen hömpölygő erejét adta elrajzolt alakjainak háttérül. A naturalizmus atyja, félelmetes szimbolumokkal operált: az elnyo-

mott tömegekkel. E tömegek erejét nem csak konstataulta, de mozgatta is, anélkül, hogy e gravitáció törvényét helyesen fogta volna fel és tisztán az ábrázolás monumentálisáért alkalmazta. E regénysorozat a III. Napoleon alatti társadalomnak kritikai persziflázsa. A Naturalizmus, mint látjuk megbukott Zola írásaiban, de megmaradtak nagyszerű megfigyelései, költői igazságai, amelyeket programján kívül tapasztalt és irt meg.

Forradalmi levegőt teremtett írásaiban, mert egy romlott társadalom ellen harcolt. Utat nem tudott mutatni, csak jelezni. Regényei tudományos bizonyítások tendenciáit célozták, de mást eredményeztek. A „Germinal“-ban a világhosszra hozta, vagy harminc millió ember vakondok életét. Az emberiség szemébe köpte megvetését és gyönyörű szeretetét a szomorú, elállatiasodott bányászok iránt. Minden szándék homályos e regényben, amik a szereplők akarnak, de a hatás éles: ennek nem szabad tovább úgy lennie. A „Pálinkában“ minden alak túlzott, de az elnyomottság, a sötét tudatlanság a nyomorból a mámorba való menekülésnek egyedüli kiútja a poklok tárnáinak száját illusztrálja, ahová a társadalom taszítja be a kiszolgáltatott páriákat. A „Mouret abbé vétkében“ egy szemétdombról egy óda szépségével számol be, dacára, hogy a naturalista felfogás szerint a szemétdomb, csak miázmákat lehellő lehet a napsütésben. De érdekes Zola lírai invenciójára nézve az, hogy e furcsa ellentétből a ragyogó kolorittal bontakozik ki az élettörvényének szimbóluma: a szerelem. A „Nana“

testisége, egy nőé, (ugye még romantikus írótól is túlzás volna!) egész Párist szekszuális örüllté teszi és romlásba kergeti, egy egész társadalom belebukik Nana testiségébe. E grandiózuszim-bólísta minden szárazságra való törekvése mellett is előtérbe állítja a költőt: Zolát. Pescal orvosban rendezi el a tanulságokat csupa tudományos velleitással, a háttérben a nagyszívű lírikus áll.

Zola a sajátmódszerével a Naturalizmussal megbukott, de szociális érzékével, forradalmi gyűlöletével egy bomlásnak induló társadalommal szemben, a jós megkülönböztetett helyét biztosítja minden elnyomott olvasójának szívében. Harcos temperamentuma — a Dreyfus-pörben megnyilatkozott — nagy költői képzelete, hatalmas szándékai, az előkelő írók közé emelik és minden igazságot kereső ember jóakaratu barátjává dicsőíti. MAJOR DEZSŐ

BAUER OTTÓ: A SZOCIÁLIZMUS ÚTJA

A szociálizmus megvalósításáért folyó harccal egyidejűleg körülbelül hasonló hevességű küzdelem folyik a munkásság sorain belül a megvalósítás módja körül. Polgári közgazdászok és szociológusok szeretik a szocializmusnak ezt a tisztán átmeneti válságot a marxizmus csődjének feltüntetni, pedig a krízis tulnyomórészt abból fakad, hogy azok a megállapítások, amelyek a marxi közgazdaságtant és szociológiát felfogást alkotják, csupán kritikái a szociálizmust megelőző kapitalista társadalmi és termelő rendnek. És valóban, aki a két egymással harcoló szociálista álláspont elvi elapjait vizsgálja rájön arra,

hagy ennek a küzdelemnek jó-részt az a hiányosság a forrása, amely szerint a marxizmus a kapitalizmustkövető rend organikus-összetételéről semmi közelebbi föl-víslágosítást nem nyújt. Kants Kry-nok majdnem minden írásában ta-lálkozunk azzal az érveléssel, hogy Marx a szocialista társadalom szervezetét illetően, kerül min-den olyan természetű megállapítást amely a tőkés termelési rend összeomlása utáni időkre vonat-kozik. Az elméletnek ez a fogya-tékossága, valamint az a nyilván-való ellentét, amely a munkás-mozgalomban, habár lappangón is, de mindig létezett, okozhatta azt a tévesnézetet, amely a tudományos szocializmus csődjét hirdeti. Ez a válság azonban — szerintünk — nem más mint a szocializmus elméletének *erőpróbája*. A szocia-lis forradalom korában, akkor, amidőn az egyik termelési rend-ből a másikba való átmenet az egyes országok sajátos viszonyai-nak megfelelően, több-kevesebb, hasszabb-rövidebb ideig tartó zökkenővel történik, ném lehet az elmélet természetesen önként értetődő hiányait egy egész moz-galom csődjéül feltüntetni. Az a tisztán *elméleti* jelentőségű harc, amely a szocializmus megvaló-sításának módja körül folyik a marxí elmélet homályosságának eloszlatására fog vezetni, de sem-miesetre sem fogja a tudomá-nyos marxizmus alapjait megin-gatni.

Nagyjában ez a tengelye a szocializmus belső válságának és ezt a problémát tárgyalja Bauer Ottó is, a legkiválóbb szocialista teoretikusok egyike könyvében. Munkája nem vitairat, mint a legutóbb nyilvánosság elé került

ilyen iratok legtöbbsze, amelyek a bolsevik rendszer ellen, vagy amellet bizonyitanak, hanem a termelés való helyzetének pontos és lelkiismeretes kutatása alapján tett olyan megállapítások összege amelyek a marxizmus objektív, tudományos kritikáján keresztül azokat az új kérdéseket, amelye-ket a háboru után a szocializmus számára aktuálisokká lettek.

A termelés menetének zavarta-lan folytonossága, mint a legfigye-lemreméltóbb szempont, képezi Bauer fejtegetésének gerincét. Jó-létünk két körülménytől függ — mondja Bauer — az első: mennyi jószágot termelnek egyáltalában, a második: hogyan osztlik meg a termelt mennyiség egyes társadalmi osztályok között. A szocializmus mindenek előtt a jószág készlet szétosztását akarja megváltoztatni. Ez azonban a dolgozó népnek úgy válhatik javára, ha nem jár vele a jószágok termelésének csökkenése. A jószágok igazsá-gosabb elosztását meg kell való-sítanunk, de ügyelnünk kell ne-hogy a termelésben fennakadás álljon be.

Látható tehát, hogy Bauer a bolsevista elmélettel szemben, amely a termelést a teljes dezor-ganizációjára történik, a termelés organizációjának zavartalan mű-ködésére nagy súlyt helyez, mert — úgymond — a nép, amely a szocializmustól sorsának javulását várja, csalódva, amely csalódás a *kapitalista ellenforradalom* karjaiba hajtaná.

Nem az erőszakos felforgatás, tehát az az út, amelyen a szoci-alizmushoz eljutunk, hanem a tervszerű szervező munka, amely-nek során gondosan mérlegelni kell az egymásba kapcsoló intéz-

kedéseket, melyek közelebb visznek bennünket a szocialista társadalomhoz. Ezen intézkedéseknek pedig *kettős* célja kell legyen ne csak igazságosabbá tegye a jószágok elosztását, hanem tökéletesíti azok termelesét. A politikai forradalom lehet egyetlen órának műve, a szociális forradalom lassu tervszerű munka eredménye.

De Bauer nem a meddő teóriák embere. Előtte az egész kérdés-komplexum *gyakorlati* kivitelének különböző lehetősége tisztán áll, amely független minden elmélettől, látja az átalakulás összes felmerülhető körülményeit, amelyek — kétségtelenül — törvényszerűségnek vannak alávetve, de ez a törvényszerűség nincs körülhatárolva, ha nem függ az emberiség, az egyes osztályok gazdasági, politikai és intellektuális belátásától.

Ezért mondja azután Bauer, hogy ez az út azonban nem az egyetlen, jöhet a szocializmus más úton is. Ha a nép nem érti meg az idők parancsoló szavát, ha a birtokos osztályok a szűkös és elkerülhetetlen átalakulásnak ellene szegülnek, ha a dolgozó tömegek — megtévesztve és félrevezetve — a maguk érdekeit nem ismerik fel, akkor a szocializmus egészen más módon jön; nem mint tervszerűen szervezett munka, hanem mint borzalmas vihárnak a következménye, amely előbb mindent elpusztít és megsemmisít, hogy a régi osztály romjain építse fel a régít. A szocializmus történelmi szükségessége lett, el fog jönni!

Most az a kérdés, hogy melyik úton jöjjön!

ERDELYI KÁLMÁN

BOUVARD ÉS PÉCUCHEZ

(Gustava Flaubert félbeszakadt regénye)*

Akik életük napjainak legnagyobb részét hűséges, fáradhatatlan olvasással töltötték és minden tudásukat, mindenféle ismereteiket könyvekből merítették, hasonlóak mindazokhoz, akik országokat, városokat ismertek meg utleírásokból. Igen sokról tudnak felvilágosítást adni, de alapjában véve valahogy soha sincsen összefüggő, tiszta, világos képük arról, milyen is az az ország. De akik olvasás helyett gondolkodtak, azok olyanok, mint a kik valóban jártak a nagyvilágban s csak ezek tudják, miről is van szó és egyedül ők ismerik a dolgok miértjét, otthon vannak mindenütt s a nagy tanulás számukra minden, amiből a kor individualizmusa kibontakozik a társadalom számára. Flauberttel még mindig ott tart az esztétikai irodalom, mint az, aki folyton egyre fokozódó rajongással olvassa. Körülbelül ötven év óta ő az a nagy művész, akin keresztül a romantika a realizmusig eljutott, ő benne ismerrá az impassibilité, az imparsonalité, de amég ma sem tudják megadni miértjét, mivolt az oka annak, hogy Flaubert egy gyermekóriás bibelődő, türelmes játékalkotásával csinált meg egy művészi programot, amely tulajdonképen ellentétben volt akaratával.

A flauberti levelezés között lapozva, kilenc éves korában (1831-ben) ezt írja egy kis barátjának: Megírom majd azokat a regényeket, amik a fejembe vannak: a

* Flaubert félbeszakadt regénye a „Génius” budapesti könyvkiadóvállalat izléses kiadásában most jelent meg magyarul. Tóth Árpád kitünő, nemesveretű fordításában.

Szép Andaluz nőt, az Álarcosbált, Cardeniot, Dorotheát, a Mór nőt, a Szentelen kíváncsit, az Óvatos férfit“. Hogyan ismerte hivatását s milyen csodálatosan meglátta élete leendő feladatait, problémáit és jövő terveit. S később amint megírja: „Bár kitünő utánczó képességgel vagyok megáldva, a torzulásaim keltette ráncok nem módosíthatják meg arcomat“, vajjon mire gondolt? Látjuk-e ezekből, meg más levelekből őt, a lelkest, a munkást, aki a maga számára ketté osztotta a világot és önmagát, hogy míg az egyik részt változatosnak, tarkának, harmonikusnak lássa, addig a másikat koncentrálja, sűrítse és az értelem nyitott ablakán keresztül engedje behatolni az emberi szellem tiszta sugarát.

Flaubert... Harminchét éves korában lép fel a Madame Bovaryval s meghal hatvanéves korában mint a Madame Bovary szerzője. S mi van e között a két évszám között, miért van az, hogy az irodalom ma sem lát meg benne egyebet, mint a Bovaryné íróját, akinek pályafutása két jogász beszédével kezdődik: Pinard ügyész vádbeszédével és Sénard ügyvéd védőbeszédével a Bovarynéval kapcsolatban. „Bovaryné az én vagyok“ — mondja e magányos művész, de hát Frederic, koránakfia, a L'education sentimentaleből nem-e Flaubert és a Tentation Szent Antalja miatt nem ő, aki egyedül él Rouenban, a Murillo-utcai kis lakásban és mikor 1873-ban egy őszi vasárnapon Anatole France meglátogatja, ő maga megy ki ajtót nyitni. S a Salambo álma-

tagsága, vizionáriussága miatt nem Flaubert és aki elolvasta a „Novembre“-t, ezt a minden más munkáját megelőzően megirt kis regényt, nem látja-e meg benne ugyanazt, amit Baudelaire, aki még a regény kéziratára a következőket írta: Ez a munka lesz az, amelyen mindig megmérhető, hova fog emelkedni és hova fog eljutni Flaubert.

Flaubert, az egyedül lehetséges, az örökéletű forma keresője, Balzacra és a Goncourt testvéreken keresztül jut el e formához és az említett Novembre után fejezi be legnagyobb munkáját a Bovaryné. A Madame Bovary a világirodalom legszomorúbb remekműve. Egyformán szürke, kicsinyes életet, abszolút nihilt ad s amíg Homaisban vagy Bovaryban koncentráltan fejezi ki a humanumot, a főhangsúly mégis Emma lelki válságain, az őt környező dolgon, jelenségeken van s minden más, mint másodlagos alkalom, háttérbe szorul. A Madame Bovary után jön a Salambo, az ide-oda lendülő naturalizmusnak romantikába való feloldása, majd az Education sentimentale gyógy melankóliája, a Szent Antal nyilatkoztatásának transzcendens szomjusága, elbeszélések, kisebb regények, a Memoires d'un fou roluptés és végül... a Bouvard és Pécuchet.

3.

Jules Lemaitre szerint, az öregedő Flaubert nagyon szerette a „két komáját“ s bár Faguet azt állítja, hogy inkább sajnálta őket, Remy de Gourmont a „Le Probleme de Style“ című hatalmas apparátusú esszéjében pompás szavakkal magasztalja ezt a mun-

kát, mely bámulatostömörsege mellett teljes egész és átlátszó képét adja a tudományos érdeklődésekből és fáradhatatlan kutatásokból sarjadt flauberti alkotó erőnek.

A croisetti kis bírtok csendjében, hosszú éjszakák virasztása közepette irodik a hatvanadik éve felé közeledő Flaubert utolsó regénye. A munka lassan, nehezen halad s bár kemény, ércből gyúrt alakjai elszántan élnek emlékezetében és alkotó ereje minden homálytól megszabadultan, tudatot, kitűzött célt nyert ebben a két figurában, mégis révületein át valahogy érzi, hogy a csodálatos pontossággal elgondolt könyv, a kiábrándulásnak és az elmulásnak ez a mélységes lírájú regénye, nem nyerhet befejezést. De Vogüé azt mondja, hogy a Bouvard et Pécuchet a nihilizmus groteszk Iliásza és epikai formájában pandantja lenne a Szent Antal megkísértetésének s míg az a hittel számol le, addig a Bouvard et Pécuchet a tudománnyal akar kérlelhetetlenül végezni.

Flaubert belső élete lassan formálódott át világot átfogó vízióvá s az ő írásművészete meghátrálás, lázadás nélkül nőt, terebélyesedett sугaras nemes lírába. Mikor már közeledett a hatvanadik év s nem maradt más hátra, mint az önmagára ismerés, visszapillantás, akkor új tisztulásként a kiábrándulások végtelen hosszú sorozata intett feléje a goethei szellemek, a parnassiennek magaslatairól. S két tudatlan, öregedő tucatembernek is sűrke írniok az, aki megundoródik a tudományos mezőgazdaságtól, az orvostudománytól, ők gabalyódnak bele a természetrajz szövevényeibe, a régészet hazugságaiba, az irodalom, a nyelv-

vészet megtévesztő adataiba, ingadozó törvényeibe s ők undoródnak meg a politikától is, amelybe csak távolról kostoltak bele. Filozofusokká szeretnének lenni, de beletévednek a vallásosságba. Megpróbálkoznak a szerelemmel, a gyermeknevelésbe is belekontárkodnak és minden felcúsúszásuk az emberi középszerűség, az átlagember hűségés karakterizálása.

Az öregedő Flaubert, aki érzelmeit mindig oly lelkendező mohósággal analizálta, aki minden tragikus írásában a szenvedésnek végtelen horizontját tárta olvasói elé, kegyetlen, kíméletlen rideg könyvet akart írni és a Bouvard et Pécuchet-t bosszúnak szánta a közönyös emberiség ellen, mely minden szép mellett értelmetlenül halad el, hogy olcsó, apró tírádákban, erőltetett örömeiben élje ki karakterét, szépséges pózait. A Novembre határozatlansága, puhasága, a Bovaryné szivettépő érzésarádata, a Salammbo színpompája után határtalanul elszántan, dacosan indult neki az író a nagy munkának s a Saint René Taillandier szerint legalább ezer tudományos munkát lapozott végig s mintegy ötven szaklapra fizetett elő, hogy hűségesen ferközhesen hozzá a két nyárspolgár lelkének minden groteszk kísérletéhez. S amíg a kegyetlennek szánt munka közepette fokozottabban folytatta megfigyeléseit az emberi butaságról, a munka egyre szelidebb, sугarasabb, derűsebb lett és az elmenni készülő lélek csodálatosan finom hangulatai, a hervadó ősz minden csendessége futtatta be a fölényesnek szánt gúnyt és rajongva, sугarasan árad be a töredékregénybe Flaubert végtelen emberszeretete.

S amint a két öreg írnok szenvedéstől is derűs alakja egyre jobban összeforr az íróasztalnál görnyedő Flaubertével, annál gyorsabban közeledik az 1880-as évnek az a végzetes napja, mikor a kirándulásra készülő agglégényt vérömlés lepi meg és ledönti díványára, ami oly rövid időn belül halálos ágyává lesz. Bouvard et Pécuchet című regénye pedig félbeszakadt s csak halála után néhány hónappal találják meg írásai között azt a precíz, a flauberti írásművészetet oly hűségesen dokumentáló vázlatot, amely a munka befejezését is megjelöli. Minden tönkremegy Bouvard és Pécuchet keze között. Nem találunk többé semmi érdekeset az életben s titokban jó ötletük támad. Rejtegetik egymás előtt, olykor-olykor, ha eszükbe jut a dolog, elmosolyodnak rajta, de végül egyszerre megvallják egymásnak: „Újra másolni fogunk.“ Íróasztalt szereznek be irodai eszközökkel, vakarókéseket vásárolnak és munkába fognak.

KAZMÉR ERNŐ

VIKTOR EFTIMIU: PROMETEUS

(Verses tragédia 5 felvonásban, fordította Kádár Imre. Bemutatta a kolozsvári Magyar Színház szeptember 29-én.)

Hofmanstaltról mondotta Alfréd Kerr, amikor sok keserves üldöztetés után, a külön németnemes darabját végre színpadon látta: „Megjelenése egy váratlan álom, ő maga pedig a stílizált valóság.“ Kerr dicsérete megsontosodott naturalista színpadi mesterember kénytelen elismerése, amelyik az idealistának szól, aki Kerr szerint mézes szájával megbőditja a hallgatóit, hogy áttörje a színpad

igen szűk korlátait, amelyet túlépni vétek. Kerr szerint, Hofmanstalt csapongó színes fantáziájával így akarja belopni magát a nézők lelkébe. Kerr dicséretében tehát ugyan annyi az elismerés mint a szemrehányás, mert hisz Ottó Brahm föltétlen tisztelője még akkor, amikor Hofmanstalt első színdarabját színrehozták nem tudta értékelni a realitástól megtisztult színpad elvont szépségeit. Ekkor még ő is a reinhardtí cselekményes tömegrendezésnek tapsolt és egész Berlin a Reinhardt dróton mozgó marionett színészeire esküdött.

Hofmanstalt, az úttörő volt és őt is ugyanaz a sors érte, mint minden társát, aki a bevált útról eltért, hogy saját külön művészi egyéniségének új útát keressen, a szabályokban kikopott akadémikusok kikapcsolásával. Hofmanstalt választottam tehát nem a beérkezettet, hanem a kezdőt, amikor egy másik úttörővel, Viktor Eftimiuval és annak Prometheusával akarok foglalkozni.

Tudom, hogy Prometheus bemutatója után nem találják meg sokan Eftimiunál az irodalmi úttörő eredetiségét, de ezek meglepedkeznek arról, hogy a román költő, nem a nyugati nemzetek kifinomodott nyelvén írta meg verses tragédiáját, hanem egy nemzet igen fiatal irodalmi multjából ugrott elő, maga után nagy szakadékot hagyva. A szakadék tulsó partján pedig még a molieri primitívségnek tapsolnak. A román irodalom, eltekintve epicsi kultuszától, Franciaország emelőin nevelkedik, önnállót pedig igen keveset termel. Franciaországból importálja színpadi áruit is boldogan elégedett meg Caragiale egy-egy csodásan finom megnyi-

latkozásával, vagy Anghel forrón perzselő, meleg lírájával: hogy azután tovább sztagnáljon és várja a külföld nagyjainak a megérkezését. Ha ezt a speciális román irodalmi helyzetet nem hagyjuk figyelmen kívül, akkor a Prometeust minden franciás rokonságának is új állomásnak kell tekinteni a román irodalomban. Más elbírálás esik azonban, ha a magyar nyelvre fordított Prometeusról beszélünk. A mi színpadunk múltjában; már fölélt a maga nemzeti klasszikusait, de megfutotta nagy skáláját nyugat európa mértékkel mérve is, egészen a legmodernebb iskolákon túl. Nekünk a Prometeust ebbe a viszonylatba kell beállítanunk s csak ekkor találjuk meg igazi értékeit.

A prometeus is francia iskolából került ki. Abból az iskolából, amelyek Edmond Rostand képvisel, de Eftimiu verses tragédiájában rostandi tiszta költészet párosul a német színbólista iránynyal, átveszi annak minden szépség mellett is hatalmas gondolatait, szárnyalásait. Fölépítése még nem tökéletes. A költő, elgondolásában nem képzelte írását színpadra és éppen ezért cselekményben fogyatékos, de vasaggal kigondolt gondolatait a legköltőibb formában adja publikumának. A tárgya legcsodásabb színbólum és, ha nem is új mert hisz fölhasználtott benne a Krisztus irodalom (Karamadsov fivérek stb. igen sok ismert fázisa, mégis eredeti gondolat szövésével egyénien filozófikus felépítésével eliminálja azt az érzést, hogy benne egy régi ismerőst üdvözöljünk. A darab technikai felépítésének hibái éppen ezekben a gondolat tultengésekben keresendő és ezen kívül abban is, hogy Prome-

teus megváltóval sok olyan problémát vet színre, melyeket az öt hosszú felvonás alatt nincs ideje megoldani.

Prometeus, az Ember Fia, forradalmár, még pedig az öntudatos forradalmárok közül. Nem egyszer bukik el, de bukásaiban nem pusztul bele hanem az örök evolúcióban él tovább. Az evolúciónak egy lendítő kereke és amikor úgy találja, hogy az igen lassan halad előre szét zúz minden törvénybe íktatott tilosat, hogy előre vigye az emberiséget az örök megváltás felé. Eftimiu Prometeus a forradalomban megtisztult megváltó. Sebei örökké véreznek, de sosem vérzik el, mert a nyomorgók, elnyomottak és nyomorultak könnyen táblálja őt. Ez a prometeusi megváltó biztos a végső győzelmében. És az, hogy jelenleg még keresztrefeszítve szenved a ma társadalmának konvenció keresztjén, csak az átmenet pokoli kínja, mert a felszabadulásnak el kell jönni és el is jön akkor, ha a ma gálya rabjai végkép szétmorzsolták a minden társadalmidogmavaslancait. Ennek a Prometeusnak mai apothozisa még fölvisz a mennyekbe, de megváltás napján leszáll a mélységbe, ahol a sötétség világosságra vár és évszázadok óta erőszakosan meghajtott fejek a fölegyenesedésre áhítoznak.

A költő nagyszerű gondolatainak megérzékeltetésére a versformát választotta. A költemény tárgya megköveteli a rimek páthosját.

Ez Eftimiu darabja. Érthető tehát, hogy éppen úgy mint annak idején Hofmanstalnak, neki is ellenségei vannak, akik gondolatainak nagyszerűségét vallási és egyéb konvencionális szégyenkezésből erkölcsstelennek mondják, a darab

organikus hibáiból pedig fegyvert kovácsolnak ellene.

Prometeus magyar előadásának sikerében nagyrész illeti a költemény fordítóját: *Kádár Imrét*, aki Eftimiu alexandrinjeit úgy ültette át, hogy a román költő nagyszerű gondolatai felfokozott erővel csendülnek föl magyar rimekben.

Külön kell megemlékezni a darab rendezéséről, amely tökéletesen művészi lett volna, ha stílusban is oly precíz, mint egyéb részeiben. A színészek közül kétségtelenül *Táray Ferenc* nagy precízitással oldotta meg feladatát, de nem maradt el mögötte *Laczkó Aranka*, *Izsáky Margit* és *Forgács Sándor* sem. Két utóbbi excentrikus ősemler figurája kiválón művészi volt, míg *Oláh Ferenc* szerepének első felében nem hozta ki azt az alakot, amelyet a költő elgondolt, de annál jobb volt az ötödik felvonásembertragédiájaszerűsátánja. *Baróti Erzsinek* nem fekszenek a szavaló szerepek. *Szakács Andor* pedig igen erőtlen *Zeus* volt.

A Prometeusnak bemutatóját nagyszámu közönség meleg lelkesedéssel fogadta és sokszor hívta lámpák elé a szerzőt a fordítót, de a rendezőt is. OSZKÁR KÁROLY

KIS KÖNYVEK

Rác|Pál: A romz yszedő és más elbeszélések. Ungvár. *Sárosy Károly*: Erős akarattal. Elbeszélések. Székelyudvarhely. *Molnár Sándor*: Vágyak szigetén. Versek. *Petrozszény. Elekes György*: Szibériában pergő homokszemek zenéje. Versek. Kézdivásárhely. *Bencze Miklós*: Piros volt a hó. Versek. Brsssó.

Ide kiraktam őket magam elé az íróasztalomra. Őt kis könyv, a legtestesebbje sincs több száz oldalnál. Mintha a forgószeél kavarta volna őket ide. Ungvár, Petrozszény, Kézdivásárhely.

Egyiken sincs rajta a kiadó neve. Úgy lökte ki őket a nyomdászaj, apátlanul. Szerelem gyermeke mind az öt. Arva könyvek.

A törvényes gyermekek sora menyire más. Papájuk, a tehető kiadócég rányomatja márkáját, bő reklámot csap születésükkor a napilapokban, mintha kis princ világra jöttét volnának kötelesek tudomásul venni alázatos alattvalók. És úgy is néznek fel rájuk: Ez már valami, ha nagy cég rentabilisnek látta a piacradobását!

És csinálódik az irodalom, csinálódna tegnaptól mára neves nagyságok s az arva könyveket, a reménykedő szerlem gyermekeit alig veszi észre valaki. Jóindulatu vállveregetést kapnak a helyilapban. Ennyi útravalóval kell nekivágniuk a világnak. A nagy redakciókban fel sem vágják őket. Ott porosodnak. És meghalnak, alighogy megszülettek s az írójuk szeme köré, szája mellé húzódik újabb keserű vonás: családoktam magamban! Lám a kutya se vett észre.

A termésaranyának pedig ilyen könyvek betűi között kell rejtőzködni. Kiforrotlan talentumok így erőszakolják magukat a nyilvánosság elé: A megnyilatkozás vágya s az önbizalom a csíralevél ösztönösségével tör útát. Még formátlan akaratok, de nyomtatásba kell lepreselni őket, hogy megmaradjanak. Ha nem egyébnek: első szerlem gyermekének.

De nagy okulásnak is. Kell az írásnak nyomtatott alakot ölteni, hogy idegenül jelentkezzék írója előtt. Hogy hűdegen, gépi merevségbehűlten bemuljon vissza rá: te kezéd formált, ilyennek akartál?

És néha különös meleg árad

felénk a nyomtatott betüből, néha pedig bambán kell egy-egy mondatra rácsodálkoznunk: én nem ezt irtam, én nem akarhattam ezt! És nem elég a megismerkedéshez, ha magános vers, rövidre faragott novella idegen írások között, sok színű tömegbe tévelyedetten eszmélkedik magára. Kötetben, intím családi körben, testvérei között kell az írónak, de a kritikusknak is találkozni velük. Akkorra már az író is kritikus lehet önmagának, de védtelenül, anyaszülten, gyámoltalanul oda is dobta már magát ország-világnak: nektek! Itt vagyok! jaj ha gyenge vagyok, ha engem is prostituálni tudtok, mint a többi!

*

Rácz Pál ungvári ujságíró az öt közül a legkészebb. Talán mert ujságíró, talán mert idősebbnek tetszik a többinél. Gazdálkodni tud a mondanivalóival, tud tömören, súlyosan hatni, amihez már bizonyos érett idő, bizonyosfoku lehiggadás kell.

Rajzol. Igen sokszor erővel, valami balladás komorsággal. Heilyenként aztán elszélesedik, magyaráz, színezní próbál. Itt mutatkozik meg, hogy azért ő sem kész teljesen.

Tárcanovellát, egy tucatnyit, gyűjtött össze kis könyvében. Falut lát legjobban, itt van otthon. Kis sorsok között kis életvillanásokat kap el s néhol, egy vilámlámfénynél a mindnyájunk élete cikázik elé. Ott még nem tart, hogy tudatosan át akarná nyalabolni a végtelent. De vannak mondatai, plasztikus tömörséggel kivetített képek, melyekbe a mindenség bennfoglalatik. Ahol ilyen kettőt-hármat kihajít, rakétafény-

be vonja az embert körülvevő sötétet. Ebben láttatja meg jövődő útját is. Láttatja, hogy van előtte út. Ilyen mondatai a mi Nyíronk megnyilatkozás módjára emlékeztetnek. Csak Rácz nem olyan robusztus, nem olyan húsosan, hatalmasan élő, mint Nyíró némely, nem is novellának ható novellájában. Valahogy kisszerűbb, tágitania kellene magát, amivel nem azt mondottam, hogy szélesíteni. Ahol ő széles akar lenni, ott szélesedik a kompozíció, elerőtlenedik. A tizenkét novella közül legalább öt így is respektábilis érték. A rongyszedő. A plánéta. A pária. A játék. Jöttek a faluból. Ezek.

*

Molnár Sándor kis kék petrosényi verseskönyve ugyancsak komoly figyelmet követel ki magának. A vidéki nyomda sajtóhibákat hagyott benne, amelyek néhol egyenesen a szerző helyesírási hibáinak tűnnek föl. A kifejezésben is a helyesírással vívódik leginkább. A kifejezés elemi eszközeinek az alkalmazásával. Ha mások kész formáit akarja magáévá tenni, dadog, bukdácsol. Nem nyugszik meg, vagy suta marad a mondanivaló a számára idegen keretekben. Néhol formátlanul tör ki belőle valami öserő és itt mintha Petőfi természetes, zabolátlan, kilángolásait hozná. Nem utánzásról van szó, nem modor másolás ez.

Ha már hatásokat keresünk, az Ady-hatások szembetűnőbbek Molnár verseim. A Halál rokonát travesztálja például „Szeretem ha megölelsz lágyan“ című versében.

Nekem az ősz legjobb barátom
Szeretem a hervadást, a halált,
Szeretem, ha valaki felém
Őszi éjjel kiált.

És így tovább és ha nem is ennyire feltűnően, de sok helyütt ki lehetne még mutatni a Molnárnban megmaradt Atyt.

Egészen bizonyosan autódidakta. Ez a bűne, de egyben a legnagyobb erénye is. Kidolgozatlan östelevényéből jön a népnek s nem lehetetlen, hogy meglepetéseket fog még hozni, ha tudatosabb lesz s ha lehántja megáról a hatásokat. Már is érzik, hogy nem akar szolgálai másoló lenni. Érzik, hogy önmagát akarja kihozni okvetlenül és ami a legfontosabb, fel tudja áldozni a melódiát, a rimet egy-egy helyen, ahol fontosabbnak érzi a helyénvaló kifejezést, mintha, csak félig kifejező rimet használt volna helyette. A szerelmes versei a gyengébbek. Itt szívesebben ad engedményeket a konvenciónak, bár el kell ismernünk, hogy azért darabos-magát igyekszik adni.

Várnivalóink vannak Molnár Sándortól.

*

Elekes Miklós és Bencze Miklós kis könyvei még élénk kontaktust tartanak a háborúval és azzal a félművészettel, amelyet háborusnak szoktunk nevezni. Elekes szibériai motívumokat hoz a korán elfeledett Gyóni Géza modorában. A rimes, ritmosus formák már majdnem teljesen birtokában vannak, tud velük bánni és tud puha, pasztell színekkel borongós hatásokat kiváltani. Nyilván fiatalember és nem lekicsinylendő az, amit már elért. S ha ki tudja magát emelni a hangulatfestő költés félsíkerekénél többel nem kecsgető modorából és megtalálja a maga igaz hangjait: fejlődés áll előtte.

Bencze Miklós háborus-szociá-

lista színeket kever. Sok az eltanult formája, melyekkel Peterdi Andorra emlékeztet. Formailag ő is meglehetősen kész van és máris több — teszem azt — a Pesti Hírlap költőinél. De még sok fejlődésre, gazdagodásra van szüksége.

*

Sárosy Károly, mint olvasom, nyomdai művezető Székelyudvarhelyen. Nem akar többet mint szórakoztatni a mesével. Novellái Beninczkyné Bajza Lenkét idézik emlékezetünkbe. Bizonyos rétegekben kedvelté fogja magát tenni s a néhol kiütőkőz formai kezdetlegességet itt el is nézik majd. Én ezt az érzelmes műformát több étellel és kevesebb pózzal kitöltöttnek szeretném látni. Gondos kiállítását szívesen ismerem el. Vidéki nyomdáink fejlődésének egyik legszebb bizonyítéka.

SENTIMREI JENŐ

ÜZENET BERLINBE

Németországból, a berlini egyetemen levő „Ungarisches Institut“ vezetőjétől, Gragyar Róbert professzortól levél érkezett a „Napkelet“-hez, s a levélben elismerés a népkissebbségi jogért való fejtegetéseink iránt és fölhívás arra, hogy a népjogi kérdésekért való szellemi munkát a „Napkelet“ tovább is fölszínen tartsa és az evégett folyó nemzetközi közösségbe belekapcsolódják. Jólesik, hogy az emberi tudományosság ilyen nagy székhelyén munkánkat észreveszik és a nagy emberi közösségekbe való bekapcsolódást tőlünk is várják. Várják olyan ügyben, melyek a népek, nemzetek és jogok problémájának a világosságba állítását jelentí. Várják olyan munkára, mely a szellem

erejével akarja kiküszöbölni a hatalmaskodások tévedéseit és az ezekből támadt világzavarokat.

Nemzetek és népek jogának nagy összetételéből teremteni meg az emberiség békéjét, a legüdvösebb nemzetköziséget, — ez bizonyára minden békeszerető fenköltésnek legmagasabb célja lehet.

Az emberi vívódások, a nemzetkülönbségi kinlódások és egymásra támadások mind megkapják magasba hívó eszményüket, míhelyt érezhetik, hogy éppen lényegükkel, a nemzeti életek tartalmasságával és szabadságával alkothatnak nemzetköziséget. Nem kell magukat földadniok, nem elboronálás a más nemzetekkel való egybefüggésük, hanem csoportosulás magasabb emberi közösség megteremtésére. Ha minden nemzetnek szabadság kell és erős élet kell, hát kapja ezt meg minden nemzet, ebből a sok szabadságból és sok erős életből mind együttvéve legyen a legteljesebb nemzetköziség.

Ami nemzeti becsvágyak vannak, azok törjenek a végtelen magasságokba fölfelé, vagy a végtelen mélységbe a lelkeken belül, de ne törjenek a nemzetek egymásmelletti állapotaira. Ez az egyetlen korlátja lenne csak a nemzetek szabadságának, hogy egymás szabadságát ne sértsék. Vannak határtalanságok és mindenik nőjön azok felé, de ne nőjön egymás elfödésére és elnyomására.

Meszi ideál ez? Olyan ideáлизmus szomjazása, amit a politika sok gyakorlati fondorlata kitérit az útjából? Helyette tán jobb volna a feltámadó gyakorlati fondorlatokkal szemben más gyakorlati fondorlatok rendszerén okoskodni,

s valami sakk tudományt kiképezni az emberek agyában, amivel egymás cseleít kivédjék és tulfokozzák? Nem! Én ezt immár idejmult játéknak képezem. Az eszményiségek kora itt van; a mostani nagy világrázódás ennek a vajudását jelenti. Az ideáлизmusok a jövő legjobb realizmusai. A fondorlatok továbbépítése pedig csak hazugság volna, a hazugság pedig legkevésbé realizmus. A politikai fondorlatok helyett igazságok fognak következni, az ideáлизmusok nagy igazságai. Lehet, hogy küzködve fognak megjelenni. Lehet, hogy fényüket becsípkézi a multbeli rossz szokások árnyéka. De az árnyék mulandó és a fény örök.

Az emberi szellem a megnyugvások fényességét keresi és meg is fogja találni minden bizonynyal. Minél nagyobb emberi együttlátással keresi, annál hamarabb fogja megtalálni. Mikor tehát a népek jogáért és szabadságaért tudós fők nemzetközisége szerveződik, ez egyuttal azt is jelenti, hogy a népek jogát és szabadságát gyakorlati kialakulássá is tudja tenni az erős ideáлизmus. Minden fegyvernél és minden anyagi hatalomnál eldöntőbb erejű a népek lelkének a megvilágosodása. És mikor a népek életének, a nemzetekké tagozódott emberiségnek olyan kifejeződése jöhet felszínre, mely minden ilyen tagozódásnak a legszebb, legjobb, legtisztább lényegét teszi nyilvánvalóvá, vagyis amikor a nemzetek a bennünk levő teljes jóságuk tartalmát hozhatják világra, — akkor ennek a sok jóságnak az elementáris ereje elől minden egyéb mesterkeltségnek el kell pusztulnia. El kell pusztulnia a

hamis tudománynak, mely önzésre építi az emberek közösségét; el kell pusztulnia a hamis történetírásnak, el a hamis közjogoknak, el a hamis államcélloknak. Helyükbe jön a népek belátása gazdasági és szellemi egymásrautaltságuk felől.

Jön a népeknek az a felvilágosodása, hogy minden nemzet a más kára és letörése nélkül tudhatja csak kifejezni a maga összes jószágait.

Jön mindez a tudomány következetes és kitartó építése útján. Azt hiszitek, hogy nem hatalom a gondolkozás szava? Bizony hatalom az, mely ma talán elfut elméd előtt, holnap már visszacsendül az elmédbe, holnapután magad is azon gondolkozol és időjártával meggyőződésé égetődik beléd annak a szónak minden gondolatébresztő vonatkozása. A berlini levél azt adja tudtul nekünk, hogy ott, azon a tudományos székhelyen is folyton formálódnak az ilyen gondolatébresztő szavak. Középeurópa nemzetkülönbségi problémáiról napról-napra teremnek a lelkek mind beégetőbb meggyőződései. És a szisztematikus lélektermés meg fogja hozni a népek megvilágosodásának a közeljövőjét. Ebben a közeljövőben Erdély a maga nemzetmozaikos helyzetével klasszikus föld kell, hogy legyen a népjogok és népszabadságok érvényesülésének a példázására. Mi érezzük ezt, s így annál vágyóbban, annál kiáltóbb reménységgel tudunk nézni a berlini tudományfészek életkeltő melegébe.

A hívást köszönjük. A hívásra ott leszünk, hogy a szellemi munkánk első részét leglelkesebben elvégezzük.

PAÁL ÁRPÁD

BESZÁMOLÓ A NAPKELET ELSŐ ESZTENDEJÉRŐL

Szeptember 15.-ével az első esztendő záródott le a *Napkelet* történetében. Bizonyára nem fél vagy negyedszázados jubileum ez, még csak nem is tiszteendő forduló és még sem lehet szó nélkül elhaladni mellette. Magyar folyóirat életében az első esztendő a legnehezebb küzdelmekkel teljes s ha ezen az esztendő különösebb zökkenő nélkül áthaladt, már nem lehet kérdésellett erőlködésnek minősíteni a megjelenését. Amely folyóirat Erdélyben az első esztendőt kibírta és ki tudta tartani, az már megélt.

Irodalmi és tudományos társaságoknál szokásos évi beszámolókat tartani. Annak ellenére, hogy minden akadémikus merevségtől irtózunk, mi is szükségesnek tartjuk elkészíteni az első év mérlegét. Erdélyben magyar folyóiratnak, mely töretlen úton halad, amely nem tudja és nem akarja magát semminő osztályszempontnak alárendelni a művészetben és a tudományos kutatásban, olyan a helyzete, mint a jó kuruc énekesnek: két pogány közt egy hazáért omlik ki vére.

Nagyon jól tudjuk, hogy mikor tiszta irodalmat, független tudományt akarunk művelni, egyuttal hadüzenetek özöne fog nyilazni felénk. Tisztában voltunk jövele, hogy nekünk ezeket a harcokat felvenni csak egy eszközzel szabad: a munkával. Dolgozni és dolgozni és dolgozni, alkotó munkát végezni minden vonatkozásban: ez volt a legjobb fegyverünk a minden oldalról acsarkodókkal szemben, akik alkotás helyett nagyobb részt a gáncsoskodással vesztettek erőt és időt. És amint eddig történt, ki akarjuk jelenteni, hogy ezután sem lesz másképen: dolgozni fogunk, mert haladni akarunk előre a megkezdett úton. Jó ez az út? Rossz ez az út? Hitünk és meggyőződésünk szerint a legbecsületesebb, amelyet ma az emberiség fenekestől felforgatott, elnyomoritott életének jobb mederbe terelése érdekében követni lehet. És amennyiben ebbe a nagy közönségbe szűkebb világunk is beletartozik a Tiszaháttól a Töröcsvári-szorosig, mi e szűkebb világ jobbá, nemesebbé, szabadabbá fejlődése érdekeit is szolgáltuk és szolgáljuk.

A beszámoló száraz adatai közül csak három számot jegyzek itt le. A Nap-

kelet az elmúlt egy esztendő alatt több mint százharminc magyar írótt juttatott szóhoz a maga sűrűn nyomott 1408 oldalán. A kifizetett honoráriumok összege pedig meghaladja az ötvenezer lejt. Tehát a legkevésbé is irodalmi szempontból nézve is, a Napkelet már magában a fennállásával óriásit lendített Erdélyben a magyar irdalmon. Teret, munkaalkalmat adott százharminc magyar írónak *Kolozsváron*, keresethez juttatott százharminc magyar írótt ma, amikor az irodalom terén a kereseti lehetőségek a minimumra csökkentek.

Az anyagi oldalán felül hatalmas erkölcsi tökétt képviselt a Napkelet, százharminc írónak nyújtván *érvényesülést alkalmat*. Egészen névtelenekeket névhez juttatott, a már ismert neveknek étrát állított, amelyen egyrelfeljebb emelkedhetnek, nagy neveknek újabb babérok szerzésére adta meg a lehetőséget.

Nagyjából ennyit jelentett az írók számára a Napkelet első esztendeje. De az irodalom szempontjából ennél is többet. Szóhoz juttatott olyan magyar írókat, akik az eladdig rendelkezésre állott megnyilatkozási fórumoktól félrehúzódtak, akiket a viszonyok egyenesen félreállítottak, így Bartalis Jánost, Bárd Oskárt, Kós Károlyt, Nagy Dánielt, Hontí Tibort, Csiki Endrét, Nyíró Józsefet, Kemény Gábort, Endre Károlyt, Bárdos Lászlót, Gelei Józsefet, TurnovszkyMórt és másokat, Főérdeme azonban, hogy egészen új neveket is hozott, izmos, tehetséges fiatalokat, akiknek legtöbbször azóta egyre komolyabb és komolyabb értékeket termel ki magából. A Napkelet révén jutottak az irodalomba: Finta Zoltán, Becski Andor és Irén, Pap József, Kis Ida, Halász Gyula, Sipos Domokos, Elekes Miklós, Wegererné-Földes Anna, Keresztury Sándor, Balázs Ferenc, Ujvári László és még jó néhányan, Mindezek mellett összeköttetést kerestünk a határainkon túl élő magyar irodalom jeleseivel is. Tettük ezt részben azért, hogy a külső magyar irodalom mai állását is figyelemmel kísérhesse az erdélyi közönség, másrészt pedig, hogy az egyoldaluan erdélyi szempontok előtt a látóhatárt megtágítsuk, új szempontokat, új szépséglátásokat hozzanak közénk s így a magyar irodalom lehető teljességét képviselhesük. E révén oly értékeket kapcsolunk magunkhoz, akik az irodalmi élet csúcsain járnak. A sekélyest, a nem megbízható kerültk.

Rövid fennállása alatt a Napkelet több pályázat kibírdetésével igyekezett az írókat legjobb munkálkodásra serkenteni. Ezek közül a novella pályázat eredménye volt a legsikeresebb. Három remekbe készült novella írója között kellett megosztanunk a felemelt pályadíjat. De kétszer meghírdetett verspályázatunk is szép eredményeket hozott, különösen a második alkalommal. Regénypályázatunk eredménye értékben vers és novellapályázatunk eredményei között a középső helyet foglalja el. Szokatlanul erőteljes és nagykonceptiójú aPálffy-Érné-Gulácsy Irén regénye, melyet a legjobbként kiemelt a bíráló bizottság. Egy pályázatunk, mely a nemzeti autonómiák rendszerének kidolgozását kívánta: meddő maradt.

De talán mindezeknél fontosabb az a sok irányban és számtalan változatban forgalomba hozott szellemi érték, amelyhez a közönség a Napkelet révén juthatott hozzá. Bár a folyóirat gerincét a szépirodalom körébe vágó írások tették ki, tudományos és ismeretterjesztő téren is megtalálta az olvasó a felvilágosítást, tájékoztatást ama világproblémák érdekében, melyek a kort foglalkoztatják. A Nyugat és Kelet nagy szellemi és társadalmi mozgalmait, a tudomány újabb lendülete, piktúra, szobrászat, zene és színpadi művészet jelentősebb eseményei állandó figyelemben részesültek. A nagy politikai problémákat a legjelesebb politikusok, a kor legizgalmasabb kérdései mind napirendre kerültek s a Napkelet talán épen ez a felvilágosító munka teszi ma már nélkülözhetelenné a magyar litteratúrában. Ismertettük a velünk együtt, Erdélyben egymás mellett élő népek irodalmát az illető nemzetek jeles írónak tollából s ezzel közvetlen környezetünknek tettünk időtlen idők óta elmulasztott nagy szolgálatot.

Másutt is, minden vonatkozásban első helyen a magunk gondja-baját részesítettük figyelemben. A magunk értékeit igyekeztünk céltudatosan számbavenni és érvényesülést kivernedni számukra. Az új helyzetbe került Erdély kulturális színvonalát is kívántuk a világértékek színvonalára fejleszteni. És aki az első évfolyam legelső száma mellett ma kezébe veszi a második évfolyam szembeszökően megállapíthatja a maga eszközeivel a haladást, ahogyan erre ez a szűkre fogott beszámoló érin-

telen adatszerezésével képtelen. Mi erre a ki sem fejezhetően nagy munkateredményre mindig és mindenki vel szemben büszkék leszünk.

De büszkék leszünk nemcsak arra, ami e lap hasábjain megjelent. A Napkelet legelső számában az új folyóirat jelentőségét abban jelöltük meg, hogy versenyt fog felidézni az állott erdélyi életben s az a verseny az értékek ezen tömegét hozza majd felszínre és soha nem látott virágzásra fogja serkenteni az erdélyi szellemet. Hogy mennyiben volt igazunk: bizonyoságképpen a másik két erdélyi magyar folyóirat mai színvonalát kell felmutatnunk. Itt is csak összehasonlítást kell tenni a két folyóirat egy év előtti és mostani munkássága között.

Befejezésükön megemlíthetjük a Napkelet nagyváradi, marosvásárhelyi és nagybányai irodalmi estéit, melyek minden egyes alkalommal az ottélő magyarság ünnepeivé avatódtak. Ezeken kívül a Napkelet írói közül nem egy a színpadon, könyvpiacón és a közélet más vonatkozásaiban szép sikerekre tekinthet vissza. Ezek a sikerek mind amaz erőteljes hullám tova gyűrűzése, amelyt a Napkelet vert fel maga körül.

A jövő esztendőre új programmot nem adunk. Annyit akarunk haladni a mai Napkelet-számhoz képest, amennyi haladást ezzel a számmal tudunk a legelső számhoz viszonyítva felmutatni.

SZENTIMREI JENŐ

ROMÁN FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

Vlaja Romíneasca. (Szeptember). A kiténő jasií folyóirat gazdag szépirodalmi részen kívül, értékes tudományos cikkeket és politikai tanulmányokat közöl, azonkívül pedig a legújabban megjelent román nyelvű könyveket és folyóiratokat ismerteti s a legújabb magyar, francia és német folyóiratok kritikai szemléjét és a nagy világ intellektuális életének bőséges és alapos ismertetését is adja. Általában a *Vlaja Romíneasca* úgy terjedelménél, mint nivójánál fogva, egyike a legjobb euró-

pai revüknek. A legújabb számból kiemelkedik Ioan Filitti nagyérdékű történet-filozófiái értekezése, az orosz-német gazdasági és politikai viszonylatokról, Georges Strat cikke az aktuális gazdasági krízisről, továbbá a kiténő Mihail Sadoveanu és Feodor Scorjescu szépirodalmi írásai. Ismerteti a folyóirat Lendvai Károlynak, a budapesti „Magyar Helikon“-ban megjelent tanulmányát az olasz-magyar érdeközösségről, továbbá a „Napkelet“ néhány közleményét. A folyóirat teljes objektivitással és minden nacionalista elfogultságtól menten állapítja meg, hogy a „Napkelet“ iránya a romániai-magyar kisebbség politikai és kulturális érdekeit oly módon védelmezi, hogy a magyarság érdekeit harmoniába tudja hozni az állam érdekeivel. A folyóiratok szemléjén kívül, gazdag bibliográfiai rovat egészíti ki a mindenképpen elsőrendű folyóirat legújabb számát.

Cele Trei Cirsuri. A hasonló nevű (magyarul: Hármás Körös) irodalmi egyesület nagyváradi folyóirata a legjobb erdélyi írókat és publicistákat, továbbá a régi királyságbeli román íróknak egy nagyon jelentős csoportját számítja munkatársai közé. Legújabb számában George Bacalofgu ezredes, akinek művészeti akcióival többször foglalkoztunk, az olasz-román közeledés mellett emel szót, a londoni M. Gaster a földrajzi elnevezések iratlan történetéből ad egy kis fejezetet. Iustin Ilieşiu, Gyóni Géának leghíresebb versét a „Csak egy éjszakára“ című híres költeményét fordította le teljes hűséggel és költői lendülettel. Általában a folyóirat csaknem minden számban közöl fordításokat magyar költőkből, különösen Ady Endre verseiből. A román és magyar folyóiratok szemléje egészíti ki a folyóirat legújabb számát.

KÁDÁR IMRE